

BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
FEDERALNO MINISTARSTVO POLJOPRIVREDE, VODOPRIVREDE I ŠUMARSTVA

RADNA GRUPA
RURALNI RAZVOJ

**STRATEGIJA POLJOPRIVREDE I RURALNOG RAZVOJA FEDERACIJE BOSNE I
HERCEGOVINE ZA PERIOD 2021. - 2027.**

SITUACIONA I SWOT ANALIZA
Šira verzija dostavljenog radnog materijala
(izvorni materijal radne grupe)

Sastav radne grupe:

1. Marko Ivanković, Glavni ekspert i vođa radne grupe, Federalni agromediteranski zavod u Mostaru
2. Elma Temin, ekspert, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
3. Dragana Ognjenović, ekspert, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
4. Alisa Hadžiabulić, ekspert, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
5. Ivica Sivrić, ekspert, REDAH - Regionalna razvojna agencija za Hercegovinu

1. Situacijska analiza - presjek stanja u ruralnim područjima Federacije BiH

1. Uvod

Ruralni razvoj EU-27 države članice ne mogu ostvariti u dostatnoj mjeri uslijed veza između ruralnog razvoja i drugih instrumenata zajedničke poljoprivredne politike, opsega različitosti koje postoje između različitih ruralnih područja i ograničenja financijskih sredstava za mjere ruralnog razvoja. Za osiguranje održivoga razvoja ruralnih područja EU-27, neophodno je usredotočiti se na ograničen broj glavnih prioriteta vezanih uz prijenos znanja i inovacija u poljoprivredi, šumarstvu i ruralnim područjima, uz isplativost poljoprivrednih gospodarstava, uz konkurentnost svih vrsta poljoprivrede u svim regijama te promicanje inovativnih poljoprivrednih tehnologija i održivog upravljanja šumama, uz organizaciju lanca isporuke hrane, uključujući preradu i plasiranje poljoprivrednih proizvoda na tržište, uz dobrobit životinja i uz upravljanje rizicima u poljoprivredi, obnovu, očuvanje i poboljšanje ekosustava koji su povezani s poljoprivredom i šumarstvom, uz promoviranje učinkovitosti resursa i pomak prema gospodarstvu s niskom razinom ugljika u poljoprivrednom, prehrambenom i šumarskom sektoru te uz promicanje društvene uključenosti, suzbijanje siromaštva i gospodarski razvoj ruralnih područja. Pri tome bi se u obzir trebala uzeti raznolikost situacija koje utječu na ruralna područja različitih obilježja ili različitih kategorija potencijalnih korisnika te glavni ciljevi inovacije, okoliš i ublažavanja klimatskih promjena i prilagodbi. Mjere ublažavanja trebale bi se odnositi na ograničenje emisija u poljoprivredi i šumarstvu od ključnih aktivnosti poput stočarstva, korištenja gnojiva, kao i na očuvanje uvira ugljika i povećanje sekvenciranja ugljika vezano uz namjenu zemljišta, izmjenu namjene korištenja zemljišta i sektor šumarstva.

Kako bi se **poboljšali gospodarski rezultati i okolišna učinkovitost** poljoprivrednih gospodarstava i ruralnih društava, kako bi se unaprijedila učinkovitost plasmana poljoprivrednih proizvoda na tržište i sektora prerade, uključujući uspostavljanje malih pogona za preradu i plasiranje na tržište u kontekstu *kratkih lanaca opskrbe* i lokalnih tržišta, kako bi se stvorila infrastruktura potrebna za razvoj poljoprivrede i šumarstva i kako bi se pružila potpora za neophodna nepovratna ulaganja za postizanje okolišnih ciljeva, potporu bi trebalo pružiti fizičkim ulaganjima koja doprinose ovim ciljevima.

Pretpostavka je da je **pristup resursima** i mogućnostima za gospodarsko i socijalno osnaživanje muškaraca i žena u ruralnim područjima ograničen, jer ne postoje detaljni podaci o broju žena poduzetnica u ukupnom broju poljoprivrednika ili broju žena koje su vlasnice zemljišta. Također, ne postoje podaci o položaju žena kada je u pitanju udio u radnoj snazi i udio u ostvarivanju prihoda obitelji. Uzrok velikoga vala iseljavanja iz BiH ili migracija u urbana područja je u tome što mlade žene na selu ne vide svoju budućnost u poljoprivredi i spremne su otići u ruralnim područjima samo ako mogu dobiti neku drugu vrstu zaposlenja.

Poljoprivreda je i dalje dominantna djelatnost u ruralnim područjima s vrlo malo otvorenih obrta i malih i srednjih poduzeća. Daljnji razvitak ruralnih područja općenito ovisi od razvoju kvalitetne cestovne i poslovne infrastrukture te sve više nedostatkom kvalificirane radne snage.

2. Važnost ruralnih područja

2.1. Određivanje ruralnih područja

Određivanje ruralnih područja s novom metodologijom

Tipologija regija temelji se na njihovom stupnju ruralnosti prema udjelu njihovog stanovništva koje živi u ruralnim zajednicama. Tipologija koju je odabrao OECD slijedi postupak u dva koraka. U prvom se koraku komune dijele na ruralne i ne ruralne, ovisno o gustoći njihovog stanovništva, koristeći vrijednost od 150 stanovnika po kvadratnom kilometru kao graničnu vrijednost. Drugi korak kvalificira regije (na razini NUTS3) kako slijedi¹:

- ✓ **pretežno ruralno - više od 50% stanovništva u ruralnim zajednicama;**
- ✓ **Znatno ruralno - između 15 i 50%;**
- ✓ **Pretežno urbani - ispod 15% (OECD, 1994).**

Ruralna područja unutar svake vrste regije zadržavaju definirajuća obilježja svoje ruralnosti - niska gustoća naseljenosti - ali se razlikuju s obzirom na regionalni kontekst u kojem su smještena.

2.2. Važnost ruralnih područja

2.2.1. % teritorija u ruralnim područjima

Prema studiji UNDP pod nazivom Ruralni razvoj u Bosni i Hercegovini : Ili-ili realnost (2012):“ *Bosna i Hercegovina je jedna od najruralnijih zemalja Europe. Oko 60 posto stanovništva živi u ruralnim područjima, bilo da su ona definirana kao sela ili kao rijetko naseljene općine, i samo Crna Gora, Irska i Finska imaju veći udio ruralnog stanovništva.*“ *Novije studije iz 2015 godine nude drugačije podatke. Ruralna područja BiH su utvrđena primjenom definicije ruralnih područja koju koristi OECD². Primjenom OECD definicije, 81% ukupne površine zemlje i oko 61% ukupnog broja stanovnika se može klasificirati kao ruralno. Prosječna gustoća naseljenosti je manja od 69 stanovnika/km² (u FBiH 83,7 stanovnika/km²), na osnovu čega se Bosna i Hercegovina može smatrati srednje naseljenom državom³. Međutim, postoje značajne prostorne varijacije i raznolikost ruralnih područja u Federaciji BiH je njihova značajna karakteristika. Zemljište je uglavnom brdovito do planinsko, sa prosječnom nadmorskom visinom od 500 metara (od nivoa mora do 2.387m najvišeg vrha na planini Maglić). Od ukupne površine zemljišta, 5% su nizine, 24% brda, 42% planine, a 29% je u kraškom dijelu. Zemljište pod šumom pokriva oko 2,5 miliona ha, ili 49% ukupne površine zemlje⁴. Najveća šumska područja se nalaze su u centralnom, istočnom i zapadnom dijelu Bosne. Vrlo gusto su naseljeni nizinski predjeli na sjeveru, kao i veće riječne kotline (Sarajevsko-zenička), dok su područja srednjeg dijela tj. visokih planina, dijelova Hercegovine i zapadne Bosne suprotni primjeri.*

Poljoprivreda je najvažnija gospodarska djelatnost u ruralnim područjima koja utječe na smanjenje siromaštva i nezaposlenosti. Dublju analizu nije moguće sprovesti jer ne postoje statistički podaci kućanstvima koja se isključivo bave poljoprivredom, o mješovitim kućanstvima (najmanje jedan član obitelji zaposlen izvan poljoprivrede), i kućanstvima bez poljoprivredne djelatnosti, kao bi mogli utvrditi primanja za poljoprivredna, mješovita kućanstva i nepoljoprivredna seoska kućanstva.

¹ [The Wye Group Handbook Rural Households' Livelihood and Well-Being Statistics on Rural Development and Agriculture Household Income, UNITED NATIONS, New York and Geneva, 2007](#)

² [Ruralnim područjima smatraju područja sa manje od 150 stanovnika po km²](#)

³ Izračun na osnovu OECD metodologije, popisa stanovništva 2013 i Programa ruralnog razvoja FBiH 2018-2021

⁴ „Područja sa prirodnim ograničenjima u Jugoistočnoj Evropi: Procena i preporučene mere „ , SWG/GiZ 2015

2.2.2. Postotak (%) stanovništva u ruralnim područjima

BiH treba raditi na usklađivanju nacionalne i poljoprivredne statistike s metodologijama EU-a, jer kvaliteta i dostupnost statistike ruralnog razvoja još nije dostupna, odnosno nema raščlanjenu statistiku za ruralna područja. Ovaj nedostatak podataka otežava proces kreiranja politike, praćenja i evaluacije, posebno u pogledu komponente ruralnog razvoja. Bez točnih i pravovremenih informacija o stanju situacije u ruralnim regijama, izazovno je osmisliti, formulirati, usvojiti, implementirati i, ne manje važno, ocijeniti i pratiti učinkovitost poljoprivredne i ruralne politike razvoja. Europa se također susreće s problemom migracije stanovništva iz ruralnih područja. Tako je EU od 2012. do 2017. godine u ruralnim područjima izgubila su oko 5 milijuna aktivnih ljudi (od 15 do 64 godine), a samo u poljoprivredi smanjenje je iznosilo više od 400.000 ljudi. U tom se razdoblju dodana vrijednost poljoprivrednog sektora EU povećala za skromnih 10,7 milijardi EUR (ili 3%)⁵.

Prema podacima Worldometer elaboraciji najnovijih podataka Ujedinjenih naroda, trenutna populacija **Bosne i Hercegovine** je **3.251.308**⁶ od ponedjeljka. Prema podacima UN-a, sredinom godine broj stanovnika Bosne i Hercegovine 2020. procjenjuje se na **3.280.819** ljudi (ekvivalent **0,04%** od ukupne svjetske populacije). Gustoća naseljenosti u Bosni i Hercegovini je 64 po km². U urbanim područjima živi **52,3 %** stanovništva je (1.714.810 ljudi 2020.), dok ostatak od 47,70% (1.563.958 ljudi) živi u ruralnim područjima. Prosječna starosna dob je 43,1 godina.

S obzirom da službena statistika nema navedene podatke, možemo samo napraviti procjenu za Federaciju BiH, odnosno primijeniti iste postotke za urbano i ruralno stanovništvo. Prema procjeni istoga izvora BiH će do 2030. godine imati 58;30 % urbanoga stanovništva a 2035. čak 61,19 %. To znači daljnje migracije iz ruralnih u urbana područja BiH.

2.2.3. BDV u ruralnim područjima - poljoprivreda

Prema dostupnim podacima BDV poljoprivrede, šumarstva i ribolova je porastao u razdoblju 2014-2019 za 27% (indeks 1,27) izraženo u tekućim cijenama (KM). U 2019. godini BDV poljoprivrede, šumarstvo i ribolov je iznosio 938.480.000 KM (81,93% - biljna i stočarska proizvodnja, 17,48% - šumarstvo i sječa drva i 0,59% ribarstvo i akvakultura). Dakle, u 2019 godini poljoprivreda, šumarstvo i ribolov su sudjelovali sa 4,00% u ukupnom BDV-u Federacije BiH.

2.2.4. Zaposlenost u % u ruralnim područjima - nedostupni podatci

2.2.5. Indeksi razvijenosti kantona/županija u Federaciji BiH

⁵ https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/food-farming_fisheries/key_policies/documents/cap-briefs-2-productivity_en.pdf

⁶⁶ Izvor: Worldometer (www.Worldometers.info)Razrada podataka od strane Ujedinjenih naroda, Odjel za ekonomske i socijalne poslove, Odjel za stanovništvo. [Izgledi svjetske populacije: Revizija 2019 \(učitano: 13.12.2021\)](#)

Na temelju dostupnih podataka (prihod od poreza na dohodak, stupanj zaposlenosti 2020. godine, kretanja stanovništva 2013-2020, učešće starog stanovništva i stupnja obrazovanja radne snage) izračunati su indeksi razvijenosti županija/kantona Federacije BiH u tri (3) skupina. U prvoj skupini se nalazi samo Sarajevska županija/kanton (indeks 2,04), dok se u II. skupini nalaze: županija Zapadnohercegovačka, Hercegovačko-neretvanska, Bosansko-podrinjska, Tuzlanska i Zeničko-dobojska (indeks od 0,50 do 2,00). U trećoj skupini se nalaze najslabije razvijene županije: Unsko-sanska, Posavska i Hercegbosanska županija

Bruto domaći proizvod (BDP) i Stvarna individualna potrošnja (SIP) u Standardu kupovne moći (SKM) u 2020 Gross domestic product (GDP) and Actual individual consumption (AIC) in Purchasing power standard (PPS) in 2020

Rezultati Europskog programa usporedbe cijena i BDP-a pokazuje da je BDP po stanovniku u BiH, izražen u SKM u 2020. iznosio 33% prosjeka EU 27, dok je stvarna individualna potrošnja po stanovniku u SKM, u istoj godini, iznosila, 43% prosjeka EU. Grafikon 1. Bruto domaći proizvod i Stvarna individualna potrošnja po stanovniku, u Standardu kupovne moći, u 2020, indeksi obujma (EU 27=100)

2.2.6. Gustoća naseljenosti u FBiH

Broj naseljenih mjesta u FBiH je 3.329 u 2020. godini i to u 79 općina. S izuzetkom općinski ili gradskih središta sva ostala naseljena mjesta se mogu svrstati u ruralna područja. Procjena je da FBiH sredinom 2020 godine ima 2.184.680. prosječna gustoća naseljenosti je 84 stanovnika na km² u Federaciji BiH. Sredinom 2020 godine je napravljena procjena broja stanovnika u federaciji BiH. U 3.329 naseljenih mjesta je prema procjeni živjelo 2.184.680 osoba. Prosječna gustoća naseljenosti iznosi **83,7 stanovnika po km²** (tablica 1. – u prilogu).

Prema navedenim podacima i OECD metodologiji cijela Federacija BiH (uz izuzetak općinskih i gradskih središta) može se svrstati u ruralna područja. Detaljniju analizu ćemo dobiti nakon završetka programa ANC (Area with Natural Constraints) kojega u BiH sprovodi CIHEAM , Bari (Italija).

2.2.7. Dobna struktura stanovništva –(% osoba u dobi od 0 do 14 godina / (15-64) / > = 65 u ukupnoj populaciji)

Prema zadnjem popisu stanovništva iz 2013. godine, Federacija BiH je imala ukupno 2.219.220 stanovnika. Procijenjeno je sredinom 2020. godine da FBiH ima 2.184.680 stanovnika. Dakle, broj stanovnika se smanjio u navedenom razdoblju 2013.-2020. godina za 34.450 stanovnika (1,56%). Ovaj podatak je možda još veći imajući u vidu „*val iseljavanja*“ u zadnjih nekoliko godina. Vjerojatni uzroci su ekonomske migracije u zemlje EU-27 i druge prekomorske zemlje. U kategoriji stanovništva 15 do 64 godine starosti ili radno sposobno, vidljivo je smanjenje za 39.582 osoba ili 2,55% u promatranom razdoblju od popisa stanovništva 2013. godine do procjene sredinom 2020. godine (tablica 2. – u prilogu).

2.2.8. Struktura gospodarstva Federacije Bosne i Hercegovine

Prema standardnoj klasifikaciji djelatnosti u BiH (2010.), postotak (%) BDV prema grani (primarni / sekundarni / tercijarni sektor)⁷

Sektor NACE rev.2⁸:

- 1. Primarni sektor = grana A (poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo);**
- 2. Sekundarni sektor = grane B-E + F (industrija + građevinarstvo);**
- 3. Tercijarni sektor = grane G-I + J + K + L + M-N + O-Q + R-U.**

Primarni sektor ili poljoprivreda, lov i šumarstvo sudjeluju sa 4,71% BDV u ukupnom bruto domaćem proizvodu FBiH (2019.). Sekundarni sektor (industrija, građevinarstvo, proizvodnja i opskrba energijom, vodom) sudjeluju sa 27,73%, dok je tercijarni sektor (trgovina, usluge, javni sektor...) najzastupljeniji sa 67,786% (tablica 3. – u prilogu).

2.2.9. Struktura zaposlenosti

% zaposlenosti po granama (primarni / sekundarni / tercijarni sektor)

U poljoprivredi ili primarnom sektoru, je u 2018 godini bilo zaposleno 39.000 osoba. Od toga je bilo zaposleno 28.000 muških osoba ili 71,79% i 11.000 žena ili 28,21%. Po ovome je **poljoprivreda još uvijek pretežito muška djelatnost. U poljoprivredi je zaposleno 8,31%, industriji 35,52% i uslugama 56,17% od ukupnog broja zaposlenih osoba (2018.).**

2.2.10. Razina zaposlenosti

Udio zaposlenih u ukupnom stanovništvu iste dobne skupine

U 2020 godini je bilo zaposleno 520.162 osobe ili 23,81%, mjereno na ukupno stanovništvo (procjena sredina 2020 godine). Zbog nedostatka detaljnih podataka ovaj pokazatelj nije dalje razrađen.

2.2.11. Nezaposlenost

Stopa nezaposlenosti (% aktivnog stanovništva)

Kao i cijeloj BiH, tako je i u FBiH stopa nezaposlenosti vrlo visoka i iznosi 38,53 % (mjereno za 2020 godinu). Od tog s VSS i VŠS sudjeluju sa 9,48%, SSS sa 27,945. Dok je NSS, VKV, KV i PKV na razini 33,61%. Nekvalificirana radna snaga (NKV) je na razini 28,97%. Ovakvi podatci upućuju na potrebu prekvalifikacija odnosno obrazovanja za zanimanja. Ovo je posebice važno u ruralnim područjima, potaknuti putom akreditiranih programa obrazovanja za zanimanja u poljoprivredi, preradi poljoprivrednih proizvoda i ruralnom turizmu. Ovakve aktivnosti su usko vezane za poljoprivredne stručne savjetodavne službe (tablica 4. – u prilogu).

Dugotrajna nezaposlenost - % dugotrajne nezaposlenosti (kao udio aktivnog stanovništva)- nema podataka.

⁷ 1) Grupe područja djelatnosti (KD BiH 2010): poljoprivredne (A), nepoljoprivredne (B,C,D,E,F), uslužne (G,H,I,J,K,L,M,N,O,P,Q,R,S,T,U)

⁸ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Business_economy_by_sector_-_NACE_Rev._2

3. Analiza stanja u području ruralnog razvoja FBiH

3.1. Stanje u području upravljanja okoliša i klime i biodiverziteta

Biodiverzitet i pejzažna raznolikost FBiH karakteriziraju se visokom jedinstvenosti i endemima, što čini ovaj prostor značajnim kako na regionalnom, tako i na globalnom nivou. Karakteristika biodiverziteta Bosne i Hercegovine, a time i Federacije Bosne i Hercegovine se ogleda ne samo u veoma visokom broju zastupljenih oblika, nego i u visokoj diferenciranosti od srodnika.

Posebna pažnja bi se trebala posvetiti biljnim genetskim resursima (BGR) jer su oni biološka osnova ljudske ishrane, stočne ishrane i sirovina za industriju. Postoji regionalna suradnja stvorena kroz SEEDNet, i trebala bi se više koristiti.

a) Biljni genetski resursi

Postoji značajan broj kultivara, a posebno lokalnih kojima prijeti nestanak. Ovdje se ubrajaju i aktualni i zastarjeli kultivari, lokalne sorte, kao i oplemenjivačke linije kao posebne genetske rezerve. Prirodnom dugogodišnjom selekcijom su nastale lokalne sorte i populacije, koje su se prilagodile, agroekološkim uvjetima određenog područja. Banke gena kao najpouzdaniji način čuvanja biljnih genetskih resursa, uz postojeće *ex-situ* i *on-farm* kolekcije.

Banka gena poljoprivrednih kultura pri Poljoprivredno-prehrambenom fakultetu u Sarajevu, sadržava 600 različitih primki ratarskih, povrtlarskih i krmnih kultura i najveća je u BiH. Najveća *ex situ* kolekcija ovog materijala se nalazi u sklopu kolekcijskog nasada pri voćnom rasadniku „Srebrenik“ u Špionici. Navedeni kolekcijski nasad sadrži preko 100 različitih primki jabuke i kruške.

Biljni genetski resursi jezgrastih voćnih kultura, kao što su *kesten*, *lijeska* i *orah*, najčešće se nalaze u sklopu šumskih populacija. *On farm* konzervacije BGR-a kao nositelj održivosti i stabilnosti zahtijevaju financijski podsticaj za farmere i to se treba riješiti sistemskom financijskom potporom. Operativni program za biljne genetske resurse urađen 2014. sadržava niz preporuka i smjernica, ali nema informacija o realizaciji (*potreba u ovom programskom razdoblju – revidirati ili napraviti novi operativni program*)

b) Animalni genetski resursi

Sve autohtone populacije su posebne i jako male. Postoji realna opasnost od nestanka određenog broja životinja, a samim tim i gubitka ovog značajnog resursa. U oba entiteta su doneseni programi koji se odnose na biljne genetske resurse, ali predviđeni programi za očuvanje životinjskih genetskih resursa nisu još uvijek doneseni. U RS-u postoje programi koji se odnose na uzgoj pojedinih domaćih životinjskih pasmina, a koji naglašavaju važnost autohtonih pasmina kao životinjskih genetskih resursa, kao i važnost njihovog očuvanja.

c) Financijska potpora

Adekvatna financijska potpora bi mogla pomoći u zaštiti autohtonih pasmina domaćih životinja, uz intenzivan naučno-istraživački rad i donošenje i usvajanje programa zaštite autohtonih pasmina sa pratećom bazom podataka. Još uvijek nije donesena lista izvornih i zaštićenih pasmina i sojeva domaćih životinja niti Popis priznatih pasmina, sojeva ili hibrida. Rad na terenu pokazuje trend stalnog pada broja životinja unutar tih populacija, tako da postoji realna opasnost od njihovog potpunog nestanka i gubitka genetskog materijala kao resursa. Autohtone pasmine imaju neprocjenjivu vrijednost kao genetsko bogatstvo i važan su dio genetskog i kulturnog naslijeđa, ali se već duži niz godina ne čine nikakvi napori u pogledu njihovog upoznavanja i očuvanja.

Što se tiče kantonalnih/županijskih izdvajanja za zaštitu autohtonih biljaka i životinja, samo su Posavski kanton koji je izdvojio 15.000 KM 2016.godine, Bosanko-podrinjski kanton 9.000 KM i Hercegovačko-neretvanski 15.200 KM u 2019. godini u svrhu mjere Očuvanja ruralnog ambijenta i autohtonih biljaka i životinja

Mjere zaštite okoliša i plaćanja za dobrobit životinja i neškodljivo uklanjanje zahtijevaju sustavan pristup. BiH još nema adekvatan sustav neškodljivog uklanjanja životinjskog otpada, što znači da se mora odrediti prije svega lokacija i iznaći načine financiranja. Također, **potrebna se značajna ulaganja u gospodarenje stajskim gnojem** na stočnim farmama zbog dobrobiti životinja, zahtjeva zaštite okoliša i ublažavanja klimatskih utjecaja u gospodarenju otpadom.

Klimatske promjene i obveze zaštite okoliša koje proizlaze iz Pariškog sporazuma o klimatskim promjenama (COP21) i ciljeva održivog razvoja (SDG) odražavaju stvarna ograničenja na način na koji poljoprivreda može odgovoriti na buduće potrebe opskrbe hranom. Ispunjavanje ovih obveza povećava kratkoročne proizvodne troškove, a time i nižu opskrbu ako se proizvodne metode ne promijene.

3.2. Područja s prirodnim i drugima ograničenjima

Plaćanja za manje povoljna područja po kriterijima EU su također interesantna u ovom programskom razdoblju iz razloga očuvanja ruralnih područja i sprječavanja iseljavanja stanovništva. Kroz program koji sprovodi CIHEAM (Bari, Italija⁹) definirat će zakonodavno-pravni okvir u skladu s kriterijima EU. Također, projektni cilj je utvrđivanje ruralnosti ukupnog BiH prostora po naseljenim mjestima, a prema podacima iz katastra nakon detaljne analize. Ako se ne podrže javnim sredstvima, poljoprivredna područja s prirodnim ograničenjima bila bi izložena posljedicama u socioekonomskom smislu na štetu domaćih poljoprivrednika i nastavila bi se daljnja depopulacija, degradacija zemljišta, gubitak biološke raznolikosti i ugrožavanje funkcioniranja ekosustava. Opći cilj ovog prijedloga projekta je: „*održivi ekonomski razvoj i zaštita okoliša područja s prirodnim ograničenjima (ANC) u skladu s pravnom stečevinom Europske unije*“. Ovaj je cilj u skladu sa SDG 15 (15.3) „*borba protiv dezertifikacije, obnavljanje degradiranog zemljišta i tla, uključujući zemlju pogođenu dezertifikacijom, sušom i poplavama, i nastojanje postizanja neutralnog učinka degradacije zemljišta*“).

U okviru EU postoji klasifikacija područja s prirodnim ograničenjima za bavljenje poljoprivredom (eng. *Areas with Natural Constraints, ANC*). BiH nema definiranu takvu podjelu. Do sada je podjela bila raznolika, bazirana na određenim zakonima, pravilnicima, uputstvima (Federalni Zakon o poljoprivredi, Uputstvo o jedinstvenoj metodologiji za razvrstavanje poljoprivrednog zemljišta u bonitetne kategorije).

Tako da se u „**Strateškom planu BiH za harmonizaciju poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja (2008-2011.)**“ manje povoljna područja u BiH se klasificiraju prema slijedećim kriterijima¹⁰. Potrebno je donijeti ili novi zakon ili pravilnik na temelju postojećeg Zakona o poljoprivredi FBiH o područjima s prirodnim i drugim graničenjima u skladu s legislativom EU.

Također na osnovu „**Prostornog plana FBiH 2008.-2028. godine** „ prostorni razvoj poljoprivrede utemeljen je na utvrđivanju vodećih grana tržišne proizvodnje u agrozonama. Zoniranje poljoprivrednog zemljišta na prostoru FBiH izvršeno je prema proizvodnoj sposobnosti zemljišta (bonitetne kategorije), uvjetima proizvodnje i načinu korištenja na:

⁹ „Economic sustainable development and environmental protection in Areas with Natural Constraints in Bosnia and Herzegovina“ 8 2021. – 2024.)

¹⁰ a) Teritorija iznad 800 metara nadmorske visine

b) Teritorija od 600 – 800 metara nadmorske visine sa prosječnim nagibom iznad 16%

c) Teritorija između 300 – 600 metara nadmorske visine, sa prosječnim nagibom većim od 25% d) Općine gdje je gustoća naseljenosti manja od 45 osoba po kvadratnom kilometru

Agrozona I - ovo je najvrijednije područje F BiH. i zahvata površinu od cca 26,4% poljoprivrednog zemljišta. Tip tala je I, II i III kategorije, te IVa i IVb bonitetnom potkategorijom. Ovo je zona intenzivne poljoprivredne proizvodnje, a zastupljena je u nizinskom području Posavine, odnosno dolinama većih rijeka Una, Vrbas, Bosna, Drina i Neretva te kraškim poljima u Hercegovini. U nizinskom području dominantna je ratarska proizvodnja, u riječnim dolinama i u blizini većih naselja na području ove zone, dominira ratarsko-povrtlarska proizvodnja, na drugom mjestu je proizvodnja mlijeka i mesa odnosno krme i sijena, a na trećem mjestu je proizvodnja voća.

Agrozona II - zahvata površinu od cca 51,7% ukupnog poljoprivrednog zemljišta F BiH. Ova zona zastupljena je na cijelom području Federacije, najčešće u brdskoj regiji iznad 600 m n.m. U ovu zonu spadaju zemljišta osrednjih potencijala koja posjeduju ograničenja i uglavnom su manje prikladna za kultiviranje, pretežno se koriste kao livade i voćnjaci, manje kao oranična tla. Ova zona je područje polu intenzivne poljoprivrede. Zemljišta su zastupljena na nagibima na kojima se u sistemu proizvodnje mogu smjenjivati oranice, voćnjaci i travnjaci. Najviše su zastupljene proizvodnja mesa i mlijeka, dakle, zatim proizvodnja strnih žita, krumpira, povrća i voća.

Agrozona III - obuhvata površinu od cca 21,9% ukupnog poljoprivrednog zemljišta F BiH. Ova agrozona zastupljena je na područjima nadmorske visine iznad 1000 m n.m.. Ona obuhvata zemljišta slabijeg proizvodnog potencijala, a to su zemljišta VII i VIII bonitetne kategorije. Izrazita su ograničenja za korištenje u poljoprivredi jer su to planinska područja, velike inkliniranosti terena, male dubine profila, viših nadmorskih visina i nepovoljni klimatski uvjeti. Struktura proizvodnje je proizvodnja sijena i krme odnosno proizvodnju ovčjeg mesa i mlijeka, manje goveđeg, proizvodnja ljekovitog bilja.

3.3. Presjek ulaganja u razdoblju 2014.-2020.

Ulaganja u modernizaciju OPG/PG u F/BiH su u 2017. godini (1.241.556 KM). Naredne 2018. godine je došlo do smanjenje (9,7%). Međutim, u 2020. godini (isplaćeno 7.480.054,57) zabilježen je veliki porast čak 6,67 puta u odnosu na 2019. godini (1.122.214,60 KM). Najveći porast ulaganja je bio u modernizaciju opreme za biljnu i stočarsku proizvodnju (142.111,41 KM u 2019. godini na 1.063.648,09 KM ili 7,48 puta više). Ulaganja u modernizaciju poljoprivredne mehanizacije su također porasla u 2020. godini (1.963.112,87 KM u odnosu na 2019. godinu -607.019,02 KM ili 3,23, puta više). Također, zabilježen je porast ulaganja u nabavu osnovnog stada (rasplodna stoka - 373.084,17 u 2019. na 765.161,40 KM u 2020 godini ili 2,05 puta). Ipak, ovakvo povećanje nije dovoljno za podizanje konkurentnosti OPG/PG o čemu treba voditi računa prilikom kreiranja mjera u narednom programskom razdoblju. (tablica 6. u prilogu)

Bilo bi interesantno utvrditi iznos amortizacije osnovnog kapitala u poljoprivredi u razdoblju 2014.-2020, odnosno vidjeti premašuje li i koliko amortizacija nova ulaganja. Na taj način bi tek mogli realno sagledati investicijska aktivnost. Pretpostavljamo, s obzirom na iznose ulaganja da je investicijska aktivnost u poljoprivredi još uvijek marginalna i nedovoljna za modernizaciju zastarjele primijenjene tehnologije.

Dakle, potrebna su dodatna **ulaganja u modernu mehanizaciju** (traktore, kombajne, priključne strojeve za sjetvu, gnojidbu, zaštitu, navodnjavanje) i ostale poljoprivredne djelatnosti. Zbog nedovoljne primjene minimalnih standarda kvalitete, značajna ulaganja posebno su nužna na razini gospodarstva za obavljanje berbe i skladištenja voća i povrća, prostorija za sušenje i skladištenje žitarica, kao i oprema za pakiranje žitarica.

Nedostatna ulaganja u poljoprivrednu mehanizaciju rezultiraju povećanim angažmanom radne snage, a rezultat je niska produktivnost rada i niska konkurentnost sektora. Federacija BiH ima nepovoljan omjer investicija u odnosu na bruto dodanu vrijednost poljoprivrede.

Kupnja zemljišta (građevinsko) pod staklenicima¹¹ od strane vlasnika u prošlosti trebala bi dodatno potaknuti ulaganja u neučinkovite i zastarjele sustave grijanja (koji značajno povećavaju troškove proizvodnje). Također, trebali bi dodatno uložiti u tkz. „**pametni staklenik**“, što znači proizvodnju električne energije iz solarnih uređaja za vlastite potrebe i eventualno za mrežu (prodaja). Također, potrebno je uložiti u sustave prihrane i navodnjavanja kap po kap i obnovu ostalih instalacija.

U višegodišnjim nasadima promjena nepovoljne starosne i sortne strukture u voćarstvu, vinogradarstvu i maslinarstvu zahtijeva rekonstrukcija postojećih i podizanje novih tehnološki naprednih nasada, kao i ulaganja u aktivnosti nakon berbe. Podizanje višegodišnjih nasada u programskom razdoblju i pratećih kapaciteta za preradu nakon berbe (vinarije, destilerije, uljare za masline, kapaciteti za hlađenje, pakiranje voća i priprema za tržište) trebaju biti usklađeni.

BiH zakonodavstvo se polako usklađuje sa standardima EU, a subjekti u sektoru stočarstva, posebice u sektoru mlijeka i mesa, imaju potrebu i obvezu poštivati odredbe nacionalnog zakonodavstva posebice u području higijene mlijeka, zaštite okoliša i dobrobiti životinja, što zahtijeva značajna ulaganja. Većina mliječnih farmi nema objekte za mužnju, a standardi dobrobiti životinja posebno su zahtjevni i zahtijevaju određeno vrijeme prilagodbe.

Također, **potrebna se značajna ulaganja u gospodarenje stajskim gnojem** na stočnim farmama zbog dobrobiti životinja, zahtijeva zaštite okoliša i ublažavanja klimatskih utjecaja u gospodarenju otpadom. Mnogim stočnim farmama nedostaju **kapaciteti za skladištenje stočne hrane** (žitarice) i silaže (**silotrenč**) što značajno utječe na njihov ukupni proizvodni potencijal i ukupnu konkurentnost.

Primarni sektor je usko povezan s **prerađivačkom industrijom** koju je potrebno podići na višu razinu **tehničko-tehnološke opremljenosti** iz razloga konkurencije zemalja iz okruženja i posebice EU. Tvrtke imaju problema sa zastarjelom ili neadekvatnom opremom u procesima kontrole kvalitete, pakiranja i označavanja.

Izvozni sektor primarne proizvodnje i prerade, zbog zahtjeva novih selektivnijih tržišta voća i povrća te izvoznici svježeg voća i povrća pokazuju veći interes za **certificiranje prema standardima** ISO 9001, IFS i ISO 22000 i drugi. Većina poduzeća za proizvodnju mlijeka i mesa, imaju sustave HACCP za praćenje kritičnih točaka u proizvodnji, iako su potrebna dodatna ulaganja u zaštitu okoliša, posebno za gospodarenje životinjskim otpadom, kao i općenito kod svih prerađivača za poboljšanje energetske učinkovitosti i korištenje obnovljivih izvora energije.

3.4. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika i novoosnovana ruralna poduzeća

¹¹ Staklenici Buna (43,00 ha) zemljište, staklenici su uklonjeni, od čega 17,00 ha je građevinsko zemljište. Čeka se daljnja prenamjena u građevinsko zemljište. Staklenici Klepci u Čapljini imaju 23,2 ha građevinskog zemljišta od čega je zaštićeni prostor cca 2,50 ha (bilo 6,00 ha). **Staklenici u Domaljevcu su imali zaštićeni prostor cca 5,00 ha**

U razdoblju 2014.-2020. planirana su ulaganja u podrške **mladim poljoprivrednicima** mlađim od 40 godina, ali nisu realizirana. Sporadično su izdvojena sredstva u USK i SBK u 2018. i 2019. godini. Za 2017. godinu prema podacima iz RPG (FMPVŠ) bilo je: 472 poljoprivrednika mlađih od 25 godina (0,68%) i 9.182 mlađih od 40 godina (13,25%). Starijih od 40 godina je bilo 59.655 (86,07%) od ukupno 69.309 poljoprivrednika. U ovom programskom razdoblju potrebno je posvetiti posebnu brigu za poboljšanje starosne strukture OPG/PG u FBiH:

Mjere: rano umirovljenje farmera, podrška farmerima koji sudjeluju u različitim shemama kvalitete proizvoda, certifikacija organskih proizvoda, brendiranje proizvoda, zaštita izvornosti proizvoda (PDO), zaštita geografskog porijekla (PGI) i tradicionalnog ugleda proizvoda (TS) u skladu sa iskustvima EU su sporadično financirana iz kantonalnih/županijskih podrški. U ovom programskom razdoblju je potrebno sustavno pristupiti navedenim aktivnostima i povećati iznose podrški.

3.5. Kvaliteta života, promicanje društvene uključenosti, suzbijanje siromaštva te održivi gospodarski razvoj u ruralnim područjima

a) olakšavanje diversifikacije, stvaranja i razvoja malih poduzeća kao i otvaranje radnih mjesta;

Unaprjeđenje života u ruralnim područjima prije svega kroz mjere diversifikacije poslovnih aktivnosti i razvitak obrta, malih i srednjih poduzeća, kako bi se stekli uvjeti za dobivanje mjesečnih prihoda (plaćanje mjesečnih računa za struju, vodu, telefon, Internet.....) i smanjila ovisnost o prihodu iz poljoprivrede koji je u pravilu godišnji prihod. Povećanju prihoda stanovništvu ruralnih područja mogu značajno doprinijeti prihodi ruralnog turizma (agroturizam i seoski) uz preduvjet očuvanja prirodnog ruralnog ambijenta, biološke raznolikosti, očuvanja izvornih sorata i vrsta biljaka i domaćih životinja.

Diversifikacija je proces proširivanja ili upotpunjavanja proizvodnog i/ili prodajnog asortimana uključivanjem novih proizvoda i usluga koji su sadržajno drukčije od dosadašnjih. Ti novi proizvodi i usluge proizvedeni su drukčijim proizvodnim procesom, nude se na drugim tržištima, a primjena i način upotrebe novih proizvoda i usluga su drukčiji od postojećih. Diversifikacija privredne djelatnosti u ruralnim područjima podrazumijeva raznovrsnost ekonomske djelatnosti u svim sektorima. Poljoprivredna djelatnost duboko je ukorijenjena kao glavna aktivnost ruralnih područja FBiH. Tako da je veoma bitno omogućiti unutar ili izvan gazdinstva pokretanje dopunskih djelatnosti u svrhu dodatnog zapošljavanja i rasta prihoda ruralnog stanovništva, koja u suprotnom ne bi mogla osigurati ekonomsku održivost u poljoprivrednoj djelatnosti. Trenutni problem visokih stopa migracije stanovništva iz ruralnih područja, uslijed nedostatka mogućnosti zapošljavanja i nižeg dohotka, može se u značajnoj mjeri riješiti poticanjem novih djelatnosti u i izvan gospodarstva.

Diversifikacija poslovanja osigurava raznovrsnije i ravnomjernije izvore prihoda, što znači kompenzaciju prihoda u slučaju gubitka financijskog prihoda iz jednog izvora poslovanje gospodarstva. Brži je povrat ulaganja je kod diversificiranih poljoprivrednih gospodarstava, a uslijed rotacije usjeva zemljište je kvalitetnije iskorišteno, zaposlenost na OPG/PG je stalna a upotreba opreme je ekonomski opravdana.

Na OPG/PG se može obavljati jedna ili više sljedećih dopunskih djelatnosti:

- 1. Proizvodnja poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda- uvođenje novih sorti, kultura, pasmina, organska i integralna proizvodnja, kao i viši stupanj prerade, razvoj novih prehrambenih proizvoda;***

2. *Proizvodnja neprehrambenih proizvoda i predmeta opće uporabe (nakit, igračke, suveniri, odjeća, mirisi itd.) napravljeni od raznih materijala (od drveta, vune, kože, slame, voska, tkanine, gline, eteričnih ulja, itd.)*
3. *Pružanje usluga poljoprivrednom, šumskom i građevinskom mehanizacijskom opremom, uređajima, transportom roba i putnika, usluge skladištenja*
4. *Pružanje turističkih i ugostiteljskih usluga u ruralnom prostoru: smještaj, ishrana, razni oblici seoskog turizma*
5. *Pružanje ostalih aktivnosti i sadržaja koje obuhvaćaju: raznovrsne usluge korištenja interneta i inovacija, organiziranja raznih tečajeva, obuka, manifestacija, razvoj kreativnog sektora, trgovine kao i proizvodnja i isporuka energije iz obnovljivih izvora, te skupljanje ili prerada ljekovitog i šumskog bila*

Također je neophodno poticanje i stvaranje novih mogućnosti za pokretanje poduzeća i zapošljavanje kroz diversifikaciju ruralne nepoljoprivredne ekonomije, sa ciljem smanjivanja stepena siromaštva i povećanja kvaliteta života u ruralnim sredinama.

b) poticanje lokalnog razvoja u ruralnim područjima;

Mala i srednja poduzeća (MSP) su prepoznata kao ključni faktor u promicanju diversifikacije poljoprivrednika u nepoljoprivredne aktivnosti i osnivanje i razvoj nepoljoprivrednih MSP-a u ruralnim područjima. Također, **razvoj obrta i obrtništva** je također identificiran kao sektor koji može doprinijeti stvaranju prihoda i zapošljavanju, posebno u izoliranijim ruralnim područjima koja nisu privlačna drugim poduzećima. Međutim, suočen s industrijskom proizvodnjom, ovaj sektor posljednjih godina stagnira i postoji tendencija izumiranja mnogih tradicionalnih obrta. Razvoj obrta i MSP-a u ruralnim područjima je moguće potaknuti poticajnim mjerama porezne politike (npr. smanjenje poreza na reklamu firme, općenito niži direktni porezi¹² koji su prihodi JLS)

U ruralnim područjima postoji dobar potencijal za razvoj **ruralnog turizma**, na čemu treba sustavno raditi u ovom programskom razdoblju. Brojni elementi prirodne, kulturne i historijske baštine predstavljaju temeljni preduvjet za razvoj različitih oblika ruralnog turizma (seoski i agroturizam). Najveći dio prirodnih resursa još uvijek nije zagađen, te postaje privlačan sve većem broju turista.

U EU su poznati posebni sustavi osiguranja (mirovinsko – invalidsko, zdravstveno osiguranje) za poljoprivrednike i stanovnike ruralnih područja posebice onih koji žive u manje povoljnim planinskim područjima. U programskom razdoblju, a posebice ako BiH dobije status kandidata za članstvo u EU, moguće je pristupiti zakonskom osmišljavanju ovih mjera a moguće i njihovoj realizaciji krajem 2026. ili 2027. godine. U Federaciji BiH¹³ je zbirna porezna stopa 41,50%.

c) jačanje dostupnosti, korištenja i kvalitete informacijsko- komunikacijskih

¹² Porez na dobit, porez na dohodak i doprinosi (penzijsko, zdravstveno i osiguranje od nezaposlenosti)

¹³ **U FBiH se primjenjuju sljedeće vrste i stope doprinosa (zbirno 41,5%):**Doprinos za penzijsko i invalidsko osiguranje na teret osiguranika – 17%, doprinos za penzijsko i invalidsko osiguranje na teret poslodavca – 6% ,doprinos za zdravstveno osiguranje na teret osiguranika – 12,5%, doprinos za zdravstveno osiguranje na teret poslodavca – 4%, doprinos za osiguranje od nezaposlenosti na teret osiguranika – 1,5% i doprinos za osiguranje od nezaposlenosti na teret poslodavca – 0,5%

tehnologija (ICT) u ruralnim područjima.

Seosko stanovništvo je u mnogočemu deficitarno u odnosu na stanovništvo u urbanim sredinama. Stanovnici koji žive u ruralnim područjima suočavaju s problemom pristupa bankarskim uslugama, slabijim Internet vezama, poštanskim uslugama i slabijem pristupu kulturnim sadržajima. Također, usluge prijevoza vrlo često nisu dostupne ili su im teško dostupne što predstavlja problem za učenike osnovnih i srednjih škola. Potreba za poboljšanjem cestovne, elektroenergetske, internet širokopojasne mreže u ruralnim područjima je visoki prioritet.

Pristup obrazovanju djece u ruralnim područjima donekle je zadovoljavajući u pogledu osnovnih škola, dok u pogledu srednjeg obrazovanja udaljenost od škole ima negativan utjecaj. Telefonska mreža (fiksna linija i GSM) pokriva cijeli teritorij zemlje, a prodor interneta ima ogroman rast. Nacionalne i lokalne televizije, uključujući kablensku i satelitsku, te radioprijamnici su široko dostupni u cijeloj zemlji.

Kvaliteta fizičke i društvene infrastrukture u ruralnim područjima pogoršala se tijekom posljednjih desetljeća kao rezultat nedovoljnog ulaganja u razvoj i održavanje. Unatoč tekućim ulaganjima države i općina u cestovnu infrastrukturu (modernizacija i proširenje), stanje cestovne mreže i dalje je nezadovoljavajuće u odnosu na razvijenije susjedne zemlje i prosjek EU. Male i ekonomski slabe ruralne općine imaju značajne probleme u održavanju kvalitete i **pristupa osnovnim uslugama**, posebno za naselja s manjim brojem stanovnika, što rezultira većim nezadovoljstvom kvalitetom života ruralnog stanovništva u odnosu na ono koje živi u urbanim sredinama. Otuda i potreba daljnjeg poboljšanja fizičke infrastrukture i osnovnih usluga u ruralnim područjima kako bi se poboljšala kvaliteta života, a time i njihova konkurentnost i sposobnost zadržavanja mlađeg i obrazovanijeg stanovništva te privlačenja investicija.

Prirodno i kulturno naslijeđe kao potencijal razvoja ruralnog turizma prepoznaju i kantoni/županije koje su to navele kao jedan od ciljeva u svojim strategijama lokalnog gospodarskog razvoja. Poznato je da FBiH ima bogato ruralno, kulturno i historijsko naslijeđe koje je također jedna izvrstan preduvjet za razvitak ruralnog turizma. Podrazumijeva se da je dobra ruralna infrastruktura (ceste, Internet, poštanske usluge, elektro mreža, pa i bankarske usluge.....) i opskrba životnim namirnicama preduvjet ovakvoga razvoja.

3.6. Instrumenti upravljanja rizikom

Sustav subvencija za premije osiguranja u poljoprivredi treba dalje potaknuti i subvencionirati u skladu sa shemama prevencije rizika u EU. Trenutno imamo malo alata za upravljanje rizikom¹⁴, dijelom i zato što poljoprivrednici računaju na izravna plaćanja kako bi ublažili promjene u prihodu. Na primjer, alati za upravljanje rizikom manje su razvijeni u stočarskom sektoru nego za usjeve. **Fjučersi za usjeve dobro funkcioniraju i dostupni su i poljoprivrednicima i osiguravateljima da pokriju / zaštite svoje rizike, a time i širu dostupnost proizvoda osiguranja (koji se također mogu podržati sredstvima EU).** Suprotno tome, u sektoru mlijeka i mliječnih proizvoda, promet kojim se trguje na terminskim ugovorima i dalje je mali (iako se povećava), a alat za stabilizaciju dohotka (IST) mogao bi biti od interesa za poljoprivrednike kako bi se zaštitili od nesigurnosti na tržištu. U ostalim sektorima, gdje je glavni izazov razina dohotka (na primjer govedina i ovce), izravna plaćanja (uključujući vezanu potporu) mogu biti najprikladnija za potporu poljoprivrednicima.

¹⁴ https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/food-farming_fisheries/key_policies/documents/cap_specific_objectives_-_brief_1_-_ensuring_viable_farm_income.pdf

Trenutno u FBiH postoje nedovoljna izdvajanja za subvencioniranje premije osiguranja jednogodišnjih usjeva i višegodišnjih nasada.

3.7. Suradnja

Dosadašnja ulaganja u savjetodavne službe, Leader program i agroekološke mjere su bila zanemariva te se očekuje u idućem strateškom razdoblju uvođenje ovih mjera. Također, nedostatna podrška uspostavljanju udruga, zadruga, nedostatak Leader pristupa i lokalnih akcijskih grupa (LAG) rezultiraju slabom povezanošću OPG/PG, što im onemogućava organizirani izlazak na tržište nabave i prodaje. U programskom razdoblju je potrebno planirati izradu operativnog programa razvitka zadrugarstva te donijeti novi opći zakon o zadrugama i posebno zakon o poljoprivrednim zadrugama. Također, potrebno je uskladiti legislativu u pogledu osnivanja proizvođačkih grupa i organizacija u skladu s legislativom EU.

U periodu između 2005. i 2008. godine uz podršku međunarodnih fondova, u BiH su napravljeni prvi koraci u pravcu uspostavljanja LEADER inicijative i osnivanju LAG-ova. Osnivanje prvih LAG-ova realizirano je kroz UNDP projekat "**Partnership for Local Development Projects - SUTRA**". Ciljana grupa ovog projekta je bila povratnička populacija, čijim je grupama pružen podrška kroz LAG-ove u koje su uključene općine, NVO i poslovni sektor, a njihova kooperacija je bila zasnovana na partnerstvu i jasnim odgovornostima među partnerima. Kod ovakvo uspostavljenih LAG-ova nisu korišteni jasno definirani LEADER principi, ali je po prvi put ostvareno partnerstvo između javnog, privatnog i civilnog sektora, zbog čega se i smatra da su ovim projektom učinjeni prvi koraci ka uspostavi LAG-ova u BiH. Projektom je inicirano osnivanje većeg broja LAG-ova, međutim, nakon implementacije su u FBiH osnovana samo dva (2) LAG-a Una - Sana i LAG Regije Doboj (dio je i u entitetu RS). Zbog brojnih institucionalnih i regulativnih neprilagođenosti, kao i zbog nedostatka sredstava, najveći broj LAG-ova je ili ugašen, ili ostao i dalje registriran, ali bez projektnih aktivnosti.

IPA projekat "**Capacity building for the programming of rural development in BiH (3P-BHRD)**" je imao za cilj pomoć BiH institucijama u vezi sa uvođenjem LEADER kao inovativnog pristupa u kreiranju politike ruralnog razvoja, odnosno u razvoju lokalnih akcionih grupa i skladu sa EU standardima. Aktivnosti vezane za ovaj projekt bile su usmjerene na jačanje kapaciteta korisnika projekta. Posebnost projekta se ogleda se, između ostalog, u treninzima LEADER/LAG trenera. Treneri su prisustvovali obuci vezanoj za LEADER metodologiju, principe LAG-ova u zemljama EU, upravljanje projektnim ciklusima, primjerima dobre prakse, te prolazili kroz praktične vježbe.

Važnu ulogu u uvođenju LEADER pristupa u politici ruralnog razvoja u BiH i Federaciji BiH, odnosno pridavanju važnosti postojanja LAG-ova trebao je imati 3P-BHRD projekt i izrada dokumenta "**Smjernice za uvođenje programa LEADER u Bosni i Hercegovini**". Ovim dokumentom je trebalo dati osnove za razvoj, rad i akreditaciju LAG-ova u BiH u skladu sa EU standardima. Utvrđene smjernice imale su za cilj da u ruralnim područjima podstaknu formiranje lokalnih partnerstava, odnosno LAG-ova, po principu saradnje pojedinaca, javnog, privatnog i nevladinog sektora. Smjernicama je postavljen i okvir za uspostavljanje i rad LAG-ova i u njima su navedeni osnovni principi LEADER inicijative, pravila i preporuke za formiranje i djelovanje LAG-ova. Nažalost, zbog nedostatka političke volje, ovaj dokument do danas nije aktualiziran.

Trenutno u FBiH ne postoji strateški dokument koji tretira politiku ruralnog razvoja i LEADER pristup. Program ruralnog razvoja Federacije BiH za period 2015. - 2020. je urađen još 2014. godine, ali, nažalost, nikada nije usvojen od strane Parlamentarne skupštine FBiH. Ovaj dokument je značajnu pažnju posvetio upravo LEADER inicijativi i formiranju LAG-ova. FMPVŠ FBiH pri definiranju zadatka za izradu dokumenta izrazilo opredjeljenje za razvoj LEADER metodologije na cijeloj teritoriji FBiH, uspostavljanju LAG-ova i izradu snažnih strategija lokalnog razvoja. U tom

smislu Programom su definirane tri (3) mjere: (1) uspostava i razvoj LAG partnerstva, (2) Stjecanje vještina, animiranje stanovnika u područjima koja pokrivaju LAG-ovi za jačanje kapaciteta te animiranje odabranih LAG-ova i (3) Implementacija lokalnih razvojnih strategija za rad odabranih LAG-ova. Indikativni budžet za realizaciju definiranih mjera je iznosio od 75.000 i 250.000 EUR na godišnjem nivou. S obzirom na činjenicu da Program nije usvojen, njegov inovativni pristup i predložene mjere su ostale samo slovo na papiru.

Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2015. – 2019. godina je unutar mjera ruralnog razvoja predvidjela uspostavu LEADER. LEADER pristup u implementaciji lokalnih razvojnih strategija i razvoja partnerstva kroz uspostavu LAG-ova. Iako je ova Strategija zvanično usvojena, tokom cijelog toka njene implementacije nisu sprovedene aktivnosti u okviru ove dvije mjere, niti je bilo budžetske podrške za LEADER i LAG-ove.

Stanje vezano za LEADER pristup i LAG-ove u FBiH (i BiH kao cjelini) bilo je predmet dvije studije SWG RRD, koje su se bavile ocjenom stanja i preporukama u zemljama Zapadnog Balkana: *Assessment of the application of the LEADER approach in the Western Balkan Countries - "from local initiative to a mainstream concept in the rural areas" (2017)* i *"Strategic policy advice and process management to boost capacities to implement Community-Led Local Development (CLLD) and LEADER in Southeast Europe"*. Najznačajniji problemi vezani za stanje LEADER pristupa u FBiH pronađeni u ovim dokumentima su:

- ✓ Dosadašnja i aktuelna politika ruralnog razvoja u FBiH finansijski ne podržava LEADER inicijativu i u okviru nje formiranje novih i jačanje postojećih LAG-ova.
- ✓ Ne postoji zakonska regulativa koja bi na adekvatan način regulirala status LAG-ova u skladu sa europskim principima, tako da se LAG-ovi u FBiH registrišu kao udruženja građana, što značajno otežava javno-privatno partnerstvo.
- ✓ U BiH ne postoji tijelo za akreditaciju LAG-ova na jednom nivou vlasti koje će omogućiti mogli ostvariti posebna prava zadržana samo za akreditirane LAG-ove.
- ✓ LAG-ovi u FBiH se konstantno susreću sa problemom financiranja zbog nekonzistentnost u podršci od strane javnog sektora i velike zavisnosti od donatorskih sredstava i s njima u vezi implementaciji međunarodnih projekata. Minoran dio ukupnih prihoda LAG-ova dolazi iz javnog sektora (općine), dok financiranje od strane poslovnog sektora gotovo da i ne postoji. Zbog toga je najveći broj LAG-ova prestao sa radom, te trenutno u FBiH postoji samo jedan koji se može smatrati aktivnim.
- ✓ Umrežavanje i povezanost LAG-ova, kao jedan od principa LEADER-a, je u FBiH bio i sada je na jako niskom nivou. Potrebno je jačanje saradnje među LAG-ovima unutar BiH, ali i sa LAG-ovima iz regije i zemalja EU.
- ✓ BiH, zbog prije svega nedostatka političke volje, još uvijek nema pristup IPARD sredstvima, i unutar njih fondovima za unapređenje LEADER inicijative. Imajući na umu da je upravo uvođenje LEADER inicijative rezultiralo snažnim rastom broja LAG-ova u Evropi, te i da su zemlje iz našeg okruženja (npr. Sjeverna Makedonija) iz IPARD fonda povukle značajna sredstva za implementaciju projekata upravo preko LAG-ova, daljnje odlaganje pristupa IPARD fondu je i najozbiljnija prijetnja budućnosti i LEADER inicijative i LAG-ova u FBiH.

U okviru spomenutih studija definirana je mapa puta, odnosno redoslijed aktivnosti koje je potrebno poduzeti da bi se LEADER pristup u FBiH uspostavio i učinio funkcionalnim i održivim. Aktivnosti koje predstavljaju preduvjet za ovo su one koje je potrebno da poduzme FMPVŠ kao jedan ključnih aktera i zainteresiranih strana. Te aktivnosti uključuju:

- ✓ Unutar Strategije razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja (2021-2027) jasno definirati poziciju LEADER-a i LAG-ova u FBiH;
- ✓ Inicirati i uspostaviti zakonodavni okvir za LEADER pristup i definirati osnivanje i poziciju lokalnih akcionih grupa;

- ✓ Jačati institucionalne kapacitete u FBiH kroz razne oblike edukacije;
- ✓ Budžetirati redovno financiranje LAG-ova;
- ✓ Pripremiti neophodne dokumente i osigurati ispunjavanje uvjeta za povlačenje sredstava iz EU fondova (IPA III ili EU4Agri).

Nevladin sektor također igra značajnu ulogu u aktivnostima u pravcu uspostave LEADER pristupa i lokalnih akcionih grupa. Te aktivnosti uključuju:

- ✓ Izgradnju kapaciteta zainteresiranih strana;
- ✓ Umrežavanje na različitim nivoima, nacionalno i internacionalno;
- ✓ Jačanje mreže za ruralni razvoj.

Na ovom putu, na nivou Lokalnih akcionih grupa, postojećih i novoosnovanih su brojni zadaci, koji podrazumijevaju provođenje sljedećih aktivnosti na lokalnom nivou:

- ✓ Detaljna analiza postojećeg stanja registriranih LAG-ova (u cilju mogućnosti davanja podrške onim LAG-ovima koji bi sa manjim intervencijama mogli nastaviti rad);
- ✓ Animiranje lokalnih aktera i jačanje kapaciteta za rad LAG-ova
- ✓ Podizanje svijesti o važnosti rad LAG-ova i isticanje dobrih primjera kod lokalnih vlasti i donosioca odluka
- ✓ Jačanje lokalnog partnerstva
- ✓ Podrška projektnim aktivnostima i jačanju upravljačke strukture postojećih LAG-ova
- ✓ Izrada lokalnih strategija razvoja
- ✓ Razmjena informacija i prenošenje dobrih praksi iz LAG-ova u zemljama EU.

3.8. Razmjena znanja i informacija.

3.8.1. Uloga poljoprivrednih savjetodavnih službi

Ekonomska otpornost također je usko povezana s povećanjem znanja i inovacija na farmama. Na taj način poljoprivrednici imaju povećanu kontrolu troškova i poboljšano poslovno planiranje. Sustav stručnih savjetodavnih službi u FBiH je neorganiziran i neučinkovit s nejasnim podjelama nadležnosti (kreiranje sustava, izvedba i nadzor su pod kontrolom FMPVŠ). Daljnja fragmentiranost sustava je na županijskoj/kantonalnoj razini. Ciljevi djelovanja nisu sinkronizirani niti su u skladu s postavljenim ciljevima. Deklarativno FMPVŠ podržava obuku, učenje ravnopravnih partnera, savjetodavne sesije i programe razmjene. Alati postoje, ali raspodjela proračuna za ove aktivnosti ostaje ograničavajući čimbenik i nedostaju međusobne veze.

3.8.2. Uloga istraživanja¹⁵ i inovacija

Europsko inovacijsko partnerstvo za „Poljoprivrednu produktivnost i održivost“ (EIP-AGRI) ima za cilj promicanje resursno učinkovitih, ekonomski održivih, produktivnih i konkurentnih poljoprivrednih i šumarskih sektora financiranjem inovativnih projekata, umrežavanjem i stručnim skupinama (fokus grupe). EIP-AGRI stvara sinergiju između politika povezivanjem „operativnih skupina“ financiranih iz ZPP-a na regionalnoj ili nacionalnoj razini s transnacionalnim projektima i mrežama s više aktera Obzor 2020., kao i ugrađivanjem potreba za istraživanjem i inovacijama iz prakse u programiranje poziva za Obzor 2020 i jačanje razmjene znanja umrežavanjem. Svi EIP-AGRI projekti koriste interaktivni pristup ili pristup „više aktera“ u kojem znanstvenici, proizvođači, savjetnici i drugi akteri surađuju u razvoju inovativnih rješenja za praktične potrebe. Analizom potreba iz prakse bave se razne operativne skupine i fokusne skupine kako bi se identificirali zajednički izazovi. Rješavanje ovih izazova na razini cijele EU pomaže smanjiti troškove i povećati konkurentnost.

¹⁵ https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/food-farming-fisheries/key_policies/documents/cap_specific_objectives_-_brief_1_-_ensuring_viable_farm_income.pdf

Ključni element je uključivanje BiH u pred pristupne programe i aktivno učešće u programu Horizon (Obzor). **Za ovo programsko razdoblje potrebno je razraditi sustav mjera za:**

- a) poticanje inovacija, suradnje i razvoja baze znanja u ruralnim područjima;*
- b) jačanje poveznica između poljoprivrede, proizvodnje hrane i šumarstva te istraživanja i inovacija, uključujući svrhu poboljšano upravljanja okolišem i okolišne učinkovitosti;*
- c) poticanje cjeloživotnog učenja i stručne izobrazbe u sektorima poljoprivrede i šumarstva.*

3.9. Konkurentnost

Poljoprivredni sektor u FBiH odlikuje **niska konkurentnost i na domaćem i na inostranom tržištu**. Ovo je rezultat brojnih problema i slabosti u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji i preradi poljoprivrednih proizvoda, ali i ostatku lanca vrijednosti, nabavci inputa i distribuciji gotovih proizvoda. Budući da se glavina sektorske proizvodnje odvija u ruralnim područjima, ove slabosti i problemi su još izraženiji, akteri u sektoru su dodatno opterećeni socio-ekonomskim kontekstom u kom posluju.

Produktivnost primarne poljoprivredne proizvodnje izražena i ukupnim obimom i prinosima je u najvećem broju proizvodnji izrazito niska, daleko ispod bioloških mogućnosti, što za posljedicu ima ne samo njenu nisku konkurentnost, nego su i pogoni prehrambene industrije prisiljeni raditi sa niskim stepeno iskorištenosti, što je jedan od uzroka njihove niske konkurentnosti. Poljoprivredna proizvodnja se odvija na **malim, usitnjenim zemljišnim** posjedima i odlikuje se niskom proizvodnjom za tržište. **Tehnološka i ekonomskih znanja farmera** su na niskom nivou, primjena agrotehničkih mjera nedovoljna, farme su nedovoljno opremljene. Ogromna većina obradivog zemljišta se **ne navodnjava**, nizak je nivo zaštite od vremenskih nepogoda, tako da su prinosi ne samo niski, nego i izrazito nestabilni, što u kontekstu klimatskih promjena predstavlja veliku prijetnju stabilnosti i razvoju sektora. **Nivo organiziranosti i suradnje među proizvođačima** je nezadovoljavajući, kao i među ostalim akterima u lancu vrijednosti. Nedostaju rashladni kapaciteti, kao i kapaciteti za prihvata, doradu, skladištenje, koji bi te lance osnažili i omogućili plasman proizvoda na tržište.

Jačanje konkurentnosti poljoprivrede (i šumarstva) je u konstantnom fokusu politike ruralnog razvoja, odnosno ZPP EU. Aktivnosti koje mogu biti podržane **su investicije na gazdinstvima** (investicije u mehanizaciju, opremu, osnovno stado, višegodišnje zasade, objekte i infrastrukturu vezanu za poljoprivredu), **investicije u modernizaciju i opremanje pogona za prihvata, doradu, preradu i skladištenje poljoprivrednih proizvoda; transfer znanja i inovacija i promocija** (obuke, sajmovi); **podrška stvaranju dodate vrijednosti u poljoprivredi, udruživanju proizvođača i radu udruženja; pristup savjetodavnim uslugama, aktivnosti usmjerene ka poboljšanju kvaliteta proizvoda i ispunjavanju standarda kvaliteta, podrška mladim farmerima, rano penzioniranje** i sl.

Premda je Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2015. – 2019. predviđjela cijeli niz mjera za podršku konkurentnosti poljoprivrede u ruralnim oblastima, te mjere se, nažalost, nisu našle među onima koje je budžet FMPVŠ podržao, sve do 2018. godine, od kada počinje podržavati dvije mjere: **Investicije u poljoprivredi i Organska proizvodnja**. Podrška investicijama, ustvari, predstavlja podršku poboljšanju konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje u ruralnim oblastima. Ukupna izdvajanja

za ruralni razvoj u promatrane tri godine, su, gotovo u potpunosti bila alocirana za podršku konkurentnosti (od 98,4% u 2019. do 100% u 2018.) dok je podrška organskoj proizvodnji simbolična (**tablica 6.** u prilogu). Iznos i struktura podrške se mijenjala u promatranom periodu, te je u 2020. godini iznosila gotovo deset puta više nego u 2018. godini, prvenstveno zbog visokih iznosa nerealiziranih zahtjeva iz prethodnih godina i investicija u poljoprivredu financiranih dijelom grant sredstvima FMPVŠ kod Razvojne banke Federacije Bosne i Hercegovine.

Struktura podrške konkurentnosti se donekle mijenjala, te se u 2018. godini ukupan iznos odnosio samo na investicije u poljoprivrednu mehanizaciju (63%) i opremu na gazdinstvima (37%). U dvije naredne godine došlo je do promjene strukture izdvajanja unutar mjere, te je udio izdvajanja za investicije za mehanizaciju smanjen na 54% u 2019., te na 17% u 2020. godini. Ujedno se u 2020. po prvi put javljaju izdavanja za izgradnju objekata za poljoprivrednu proizvodnju, sa udjelom čak 30,9% u ukupnim izvijanjima za konkurentnost u 2020. godini. Izdavanja za rasplodnu stoku u govedarstvu i svinjogojstvu su u 2019. iznosili 33,2%, a u 2020., premda je apsolutni iznos udvostručen, udio smanjen na 6,65%. Za ulaganje u osnivanje trajnih zasada skromna sredstva su izdvojena tek u 2020. godini, sa skromnim udjelom od 1,2%.

Niti u jednoj godini promatranog perioda, iz budžeta FMPVŠ **nije bilo podrške za jačanje ljudskih resursa** u poljoprivredi (obuke, treninzi), **promociji** (sajmovi, marketinške aktivnosti), niti podrške u **osnivanju novih ili jačanju postojećih udruženja proizvođača**. Pored toga, izostala su i izdavanja za **osuvremenjivanje, modernizaciju i poboljšanje uslova subjekata u preradi poljoprivrednih proizvoda, kao i podrška jačanju lanca vrijednosti**. Sredstva iz budžeta FMPVŠ za ruralni razvoj su po kantona/županijama raspodijeljeni na način predstavljen u **tablici 7.**

Iz podataka prikazanih u prethodnoj tabeli evidentne su značajne razlike i u apsolutnim iznosima podrške i po strukturi unutar promatranog perioda. Indikativno je da u ukupnom iznosu koji se iz budžeta FMPVŠ izdvaja za ruralni razvoj u cjelokupnom promatranom periodu najveći udio imaju kantoni koji se generalno ne smatraju ruralnim niti dominantno ruralnim, kao što su Tuzlanski Kanton (15%, 28%, 17%), Kanton Sarajevo (8,7%, 12,44%, 14,5%), Zeničko-Dobojski kanton (9,45%, 12,08%, 24,54%). Nasuprot tome, kantoni sa koji prema gustoći naseljenosti spadaju među ruralna područja, imaju veoma skromne i nestabilne udjele u toj podršci. Tako su, npr. svih pet kantona koji čine najruralnije oblasti u FBiH, a neki od njih zauzimaju i velike površine (npr. USK, K10, SBK) u ukupnim trogodišnjim izdvajanjima imali učešće nešto ispod trećine (31,6%) ukupne budžetske podrške za ruralni razvoj sa federalnog nivoa.

Kantoni/županije iz svojih budžeta izdvajaju određen dio sredstava za poticanje poljoprivredne proizvodnje, i unutar te podrške i za ruralni razvoj. Ova izdavanja su raznovrsnija nego izdavanja sa federalnog nivoa, te, pored investicija u stalna sredstva u poljoprivredi uključuje i neke druge mjere unutar podrške konkurentnosti, kao što su **sufinanciranje učešće na seminarima, sajmovima i treninzima, podrška mladim farmerima, investicije u progone prehrambene industrije, mjere uređenja poljoprivrednog zemljišta, investicije u opremu za navodnjavanje, podrška udruživanju poljoprivrednih proizvođača** i slično. Specifičnosti i razlike među kantonima se odražavaju i na različitost mjera i iznosa koji su za njih alocirani. Iako se i u ovom slučaju radi o mjerama koje nemaju kontinuitet, niti predstavljaju značajan udio u ukupnom poljoprivrednom budžetu u kantonu, one ipak odražavaju svijest lokalnih/regionalnih administracija o značaju ruralnog razvoja kao koncepta. U prilog tome govori i činjenica da kantoni kontinuirano (iako sa promjenjivim iznosima) vršili izdavanja za ruralni razvoj, čak i u

onim godinama kada je podrška iz budžeta FMPVŠ potpuno izostala (2015. do 2018. godine). U prilogu je detaljan prikaz mjera unutar podrške konkurentnosti iz kantonalnih budžeta za period 2014-2020 godina. Ukupna izdvajanja, kao i struktura prema izvoru financiranja, unutar mjere podrška konkurentnosti poljoprivrede u ruralnim oblastima za sve kantone unutar Federacije Bosne i Hercegovine su prikazani u **tablicama 8,9 i 10.**

U posljednje tri godine evidentan je rast izdvajanja za podršku konkurentnosti u ruralnim oblastima i iz budžeta FMPVŠ i iz kantonalnih budžeta, te su, i pored izvjesnih kolebanja, u 2020. godini izdvajanja iz kantonalnih budžeta bila 2,2 puta veća u 2020. nego u 2018. godini, dok su izdvajanja iz budžeta FMPVŠ u trogodišnjem periodu povećana 3,4 puta. Ukupna izdvajanja za konkurentnost su porasla 5,4 puta. Iako je ovaj pomak izrazito značajan, on je posljedica veoma niskih iznosa izdvojenih u prvoj godini promatranog perioda, tako da, i pored ohrabrujućih trendova, iznosi alocirani za ruralni razvoj u cjelini, pa i za mjeru podrške konkurentnosti su daleko ispod zadovoljavajućih, uzimajući u obzir potrebe ruralnih područja i principe ZAP EU.

Oscilacije u izdvajanja u oba izvora financiranja su evidentna i odražavaju ranije spomenutu činjenicu, da najruralniji kantoni u FBiH u promatranom periodu, pored skromnih izdvajanja za ruralni razvoj iz vlastitih budžeta, nisu iz budžeta FMPVŠ uspjeli privući sredstava u skladu sa svojim potrebama. Postoji značajna razlika u visini poljoprivrednih budžeta među kantonima, pa i u izdvajanju pojedinih kantona za mjere ruralnog razvoja, a unutar njega za poboljšanje konkurentnosti poljoprivrede. Izdvajanja za ovu namjenu su izrazito nestabilna, radi se o skromnim iznosima i veoma promjenjivim udjelima u ukupnoj kantonalnoj budžetskoj podršci poljoprivrede.

Zaključno: Nedostatna ulaganja u infrastrukturu, mehanizaciju i opremu na poljoprivrednim gospodarstvima, podršku uspostavi proizvođačkih grupa, ulaganje u infrastrukturu i opremu za preradu i marketing poljoprivrednih proizvoda, uvođenje standarda kvalitete poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda, ulaganje u obnovu poljoprivrednog potencijala nakon prirodnih katastrofa i elementarnih nepogoda, nedostatna zakonska regulativa rezultiraju niskom produktivnosti rada i ne konkurentnosti proizvodnje. U strateškom dijelu je potrebno detaljno razraditi mjere za navedena ulaganja. Ulaganja nisu usklađena sa ZPP-om EU. Kada je riječ o strukturi, u narednom periodu bilo bilo neophodno, pored investicija u mehanizaciju, opremu, objekte, osnovna stada i nasade, u okviru podrške konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje značajnije podržati prehrambeni sektor, investicije koje bi rezultirale dodatnom vrijednošću, osnivanje novih i jačanje postojećih udruženja proizvođača. Posebnu pažnju bi trebalo posvetiti podizanju nivoa tehnoloških, menadžerskih i marketinških sposobnosti proizvođača, kao i aktivnostima koje imaju za cilj stabilizaciji prinosa i prevenciju gubitaka i šteta koje su posljedica globalnih klimatskih promjena. Starosna i obrazovna struktura proizvođača bi mogla biti popravljena značajnijom podrškom mladih farmera i penzioniranja starijih poljoprivrednih proizvođača. Dakle, ruralni razvoj traži multidisciplinarni pristup i ne može ga voditi samo ministarstvo poljoprivrede. Moguće je u programskom razdoblju osnovati posebno ministarstvo ruralnog razvoja?!

SWOT analiza

Snage	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Povoljan geografski položaj FBiH; ✓ Različiti agro-klimatske uslovi omogućavaju raznovrsnu proizvodnju; ✓ Postoje raspoloživi zemljišni (šumski i poljoprivredni) i ljudski resursi koji bi mogli biti angažovani; ✓ Raspoloživa radna snaga je cjenovno relativno konkurentna; ✓ Obilje samoniklog šumskog, samoniklog, ljekovitog i aromatičnog pruža mogućnost dodatog izvora prihoda, ✓ Brojni elementi prirodne, kulturne i historijske baštine predstavljaju osnov za razvoj različitih oblika ruralnog turizma; ✓ Prirodni resursi (voda, zrak, tlo) su u najvećem dijelu ruralnih oblasti očuvani; ✓ Postoji tradicija u bavljenju poljoprivredom i preradom poljoprivrednih proizvoda; ✓ Sačuvan tradicionalni način proizvodnje brojnih visokokvalitetnih proizvoda (obrada i prerada poljoprivrednih proizvoda, šumskog i samoniklog bilja, ljekovitog bilja, prizvoda od drveta, vune, kože); ✓ Autohtone sorte u biljnoj i pasmine u animalnoj proizvodnji; ✓ Jačanje konkurentnosti u određenim granama poljoprivredne proizvodnje (vinarstvo, jagodasto voće; ✓ Postojanje određenog broja većih komercijalnih farmi koje primjenjuju savremene tehnologije; ✓ Djelimično poboljšanje pasminskog sastava u stočarstvu i soratimenta u biljnoj poljoprivrednoj proizvodnji; ✓ Raspoloživi vodeni resursi kao preduslov za navodnjavanje; ✓ Postoje neiskorišteni kapaciteti za prihvatanje i preradu poljoprivrednih i drugih proizvoda; ✓ Porast broja zadruga i udruženja proizvođača; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Nepovoljna starosna i obrazovna struktura ruralne populacije; ✓ Generalno lošiji životni uslovi i životni standard ruralne populacije; ✓ Značajno lošiji socio-ekonomski položaj žena nego u urbanim oblastima; ✓ Mentalitet ruralne populacije i otpor prema promjenama; ✓ Nedovoljno razvijena fizička, komunalna i društvena infrastruktura; ✓ Izrazita usitnjenost zemljišnog posjeda; ✓ Niska produktivnost i konkurentnost poljoprivredne proizvodnje; ✓ Nedostatak poduzetničkog duha i aktivnosti; ✓ Loša tehničko-tehnološka opremljenost poljoprivrednih gazdinstava; ✓ Nizak nivo primjene agro tehničkih mjera i navodnjavanja; ✓ Nizak nivo tehnoloških i ekonomskih znanja farmera; ✓ Nepovoljan i često neriješen radno-pravni status poljoprivrednih proizvođača; ✓ Nedostatak kapaciteta za prijem, doradu, skladištenje i čuvanje poljoprivrednih proizvoda nakon berbe/žetve; ✓ Niska robnost poljoprivredne proizvodnje, ✓ Niska proizvodnja proizvoda sa dodatom vrijednošću; ✓ Niska diverzifikacija proizvodnje; ✓ Nestabilnost prinosa i fluktuacije cijena inputa i outputa; ✓ Visoka oslonjenost ruralne populacije na poljoprivredu kao osnovni ili jedini izvor prihoda; ✓ Fizička, komunalna i društvena infrastruktura značajno nerazvijenija nego u urbanim područjima; ✓ Nizak nivo iskorištenosti prirodnih resursa za poljoprivrednu proizvodnju i ostale dejlatnosti (turizam, ugostiteljstvo); ✓ Nizak nivo okolišne svijesti ruralne populacije; ✓ Devastacija značajnih zemljišnih površina poljoprivrednog i šumskog zemljišta; ✓ Nekonrolisano skupljanje samoniklog šumskog, ljekovitog i livadskog bilja ugrožava zaštićene biljne vrste i prijeti narušavanju biodiverziteta; ika akcionih grupa;

	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Nedovoljno poznavanje LEADER pristupa, njegovog značaja i mogućnosti koje pruža u svim oblastima ruralnog razvoja; ✓ Izrazito mali broj lokalnih akcionih grupa i nedostatak sredstava za njihovo finansiranje; ✓ Odsustvo partnerstvo javnog i privatnog sektora; ✓ Generalno loša horizontalna i vertikalna povezanost aktera; ✓ Nedovoljna efikasnost postojećih zadruga i udruženja proizvođača; ✓ Nezadovoljavajući nivo primjene higijenskih i okolišnih i standarda kvaliteta i nedostatak resursa za podršku sistema kontrole kvaliteta; ✓ Poljoprivredne savjetodavne službe su podkapacitirane u odnosu na potrebe ruralne populacije; ✓ Nedostatak vlastitog kapitala za investiranje i širenje proizvodnje; ✓ Neravnomjeran regionalni razvoj.
Prilike	Prijetnje
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Poljoprivreda definisana kao strateška privredna grana u FBiH; ✓ U FBiH postoje brojne međunarodne vladine i nevladine organizacije fokusirane na ruralni razvoj; ✓ Prisustvo brojnih domaćih i međunarodnih vladinih i nevladinih organizaciji koje se bave okolišnim problemima; ✓ Rastuća svijest na globalnom nivou o značaju klimatskih problema i potrebi djelovanja na ublažavanju njihovih uticaja; ✓ Postojanje nezadovoljene potražnje na nacionalnom i globalnom nivou za hranom, organski proizvedenim proizvodima te proizvodima sa nekim od oznaka porijekla i kvaliteta; ✓ Brojne naučno-istraživačke institucije osposobljene za podršku u osmišljavanju i provođenju mjera ruralnog razvoja; ✓ Rastući interes za sve oblike ruralnog turizma, na nacionalnom i globalnom nivou; ✓ Dobar imidž Bosne i Hercegovine i Hercegovine kao poželjne turističke destinacije; ✓ Brojna, obrazovana i finansijski relativno moćna dijaspora; ✓ Postojanje trgovinskih ugovora o slobodnoj i povlaštenoj trgovini; ✓ Dodatni EU fondovi za pretprijetno prilagođavanje i jačanje struktura i sistema poljoprivrednog sektora; 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Globalne klimatske promjene; ✓ Nepovoljna ekonomska situacija u zemlji i globalno; ✓ Nestabilna politička situacija u zemlji čini BiH manje atraktivnom za investiranje; ✓ Nizak natalitet uz negativne demografske trendove; ✓ Dalji odlazak mlađe, obrazovane populacije (brain drain); ✓ Zaostajanje u euroatlanskim integracijskim procesima; ✓ Potpuno odsustvo mjera demografske politike; ✓ Mali i nestabilni iznosi koji se alociraju za ruralni razvoj; ✓ Neadekvatna i nedovoljna okolišna regulativa, kršenje postojeće regulative i neefikasan rad inspeksijskih službi; ✓ Ugroženi ekosistemi i gubitak biodiverziteta; ✓ Odlaganje rješavanja pitanja restitucije zemljišta; ✓ Elementarne nepogode; ✓ Pojava biljnih i životinjskih štetočina i bolesti; ✓ Odsustvo kreditnih linija za finansiranje investicija koje uvažavaju ograničenja i specifičnosti poljoprivrede; ✓ Nizak nivo direktnih stranih investicija; ✓ Brojni elementi kulturnog, historijskog i prirodnog nasljeđa nisu obuhvaćeni nekim od oblika zaštite; ✓ Nerazvijen informacioni sistem, nepotpuni i neadekvatni izvori podataka (statistika, katastar) otežavaju analizu

<ul style="list-style-type: none"> ✓ Pretpristupni fondovi Evropske unije za ruralni razvoj, institucionalnu izgradnju i prekograničnu saradnju te za ✓ za razvoj civilnog društva, za naučna istraživanja (HORIZON 2020 i drugi) i drugi strukturni fondovi. 	<p>stanja i analizu efekata poduzetih mjera javnih politika;</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Loše poslovno okruženje ne pogoduje poduzetničkim aktivnostima; ✓ Veoma liberalan režim vanjskotrgovinske razmjene; ✓ Visok spoljnotrgovinski deficit i dominantna ovisnost o uvozu inputa; ✓ Izrazita nestabilnost cijena inputa i outputa; ✓ Veoma ograničeni domaći fondovi za ruralni razvoj; ✓ Izrazito spor proces strukturnih i drugih reformi; ✓ Relativno loš kreditni rejting Bosne i Hercegovine; ✓ Izraženo prisustvo brojnih elemenata sive ekonomije; ✓ Loš imidž poljoprivrede kao djelatnosti i pad interesa mladih za studiranje poljoprivrede i bavljenje poljoprivrednom; ✓ Imidž Bosne i Hercegovine kao nerazvijene, nestabilne i veoma korumpirane sredine.
---	---

Prilozi:

Tablica 1. Broj naseljenih mjesta, stanovništvo, gustoća naseljenosti po županijama 7kantonima

	Broj naseljenih mjesta	Površina općina u km ²	Stanovništvo (procjena sredinom godine)	Gustoća naseljenosti
USK	349	4.125	266.535	64,6
PO	33	325	40.959	126,2
TZ	383	2.649	437.607	165,2
ZE - DO	619	3.344	357.275	106,8
SBŽ/K	661	3.189	249.062	78,1
HNŽ/K	477	4.401	216.248	49,1
ZHŽ/K	102	1.362	93.213	68,4
SŽ/K	244	1.277	421.555	330,1
HBŽ/K	270	4.934	79.448	16,1
FBiH	3.329	26.112	2.184.680	83,7

Izvor: Agencija za statistiku (2020)

Tablica 2- Dobna struktura stanovništva u FBiH

UKUPNO	M	Ž	0 do 14	M	Ž	15 do 64	M	Ž	> 64	M	Ž
2.219.220	1.087.993	1.131.227	356.948	183.143	173.805	1.553.079	775.220	777.859	309.193	129.630	179.563
Postotak (%)	49,03%	50,97%		51,31%	48,69%		49,92%	50,08%		41,93%	58,07%

Izvor: Agencija za statistiku, popis stanovništva 2013. godine i procjena u 2020. godini

Tablica 3. Struktura gospodarstva FBiH

SEKTORI	2018.	2019.	%
Primarni	956.203	938.480	4,71%
Sekundarni	5.342.011	5.466.012	27,43%
Tercijarni	12.612.729	13.525.292	67,86%
UKUPNO:	18.910.943	19.929.784	100,00%

Izvor: Agencija za statistiku FBiH

Tablica 4. Broj nezaposlenih i stopa nezaposlenosti po stručnoj spremi

Svega	VSS	VŠS	SSS	NSS	VKV	KV	PKV	NKV
321.581	24.654	5.840	89.839	423	1.034	101.507	5.114	93.170
100,00%	7,67%	1,82%	27,94%	0,13%	0,32%	31,56%	1,59%	28,97%

Izvor: Agencija za statistiku FBiH, 2020

Tablica 5. Strukturne i mjere ruralnog razvoja po županijama/kantonima u razdoblju 2014.-2020

Strukturne i mjere ruralnog razvoja		2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Mjere prestrukturiranja i unapređenje konkurentnosti poljoprivrede								
Modernizacija poljoprivrednih gazdinstava	0	1.651.167,37	1.527.634,89	1.420.476,79	1.973.883,61	915.413,49	1.310.481,25	1.953.44
Sufinanciranje kamata na investicione kredite	AP	445.960,95	142.502,27	30.551,91	30.803,60	28.165,07		
Izgradnja štala za krave	AP		319.008,83	60.272,90		123.000,00	6.250,00	18.786
Izgradnja štala za junad	AP	139.954,46						
Izgradnja štala za ovce i koze	AP							
Izgradnja štala za tov svinja	AP							
Izgradnja silo-objekata	AP							
Nabavka muznih uređaja	AP					60.440,15	20.000,16	
Investiranje u nabavku osnovnog stada u stočarstvu	AP		12.410,00		218.628,62		47.849,66	56.158
Investiranje u podizanje zaštićenih prostora (plastenici, staklenici)	AP	177.757,00	81.904,87	125.442,05	124.512,71	37.713,00	37.162,00	217.87
Osuвременjivanje poljoprivrednih gazdinstava (uopćeno)	AP						16.940,00	643.01
Investiranje u nabavku mehanizacije i opreme	AP	239.646,32	596.452,97	401.065,55	1.190.954,56	443.474,27	697.788,19	807.01
Izgradnja štala/objekata za stoku	AP		9.130,00		176.408,12		90.000,00	78.300
Investiranje u nove voćno-lozne rasadnike	AP							
Investiranje u proširenje rasadnika	AP							
Investiranje u podizanje višegodišnjih zasada	AP	116.469,00	123.695,00	277.106,00	108.639,50	192.127,00	269.134,00	20.072
Investiranje u podizanje višegodišnjih zasada JAGODASTO	AP		216.780,95	336.228,38	96.836,50	30.494,00	61.282,00	11.730
Investiranje u sisteme za navodnjavanje	AP		21.750,00	94.870,17	27.100,00	0,00	2.350,00	100.500

Investiranje u hidropone	AP							
Investiranje u izgradnju i proširenje ribnjaka	AP							
Investicije u nabavku osnovnog stada	0	25.000,00						
Povećanje površina poljoprivrednih gazdinstava	AP							
Sufinanciranje osiguranja (ovo staviti u regrese na inpute)	AP	114.992,27						
RAZVOJNA BANKA FEDERACIJE	AP							
Kapitalna ulaganja TK bez specifikacije	0	376.930,57						
Investiranje u rashladne komore, pakirnice sortirnice i sl.	0	14.456,80	4.000,00	94.939,83			61.725,24	
Podrška preventivnim ulaganjima kao zaštiti od prirodnih nedaća	AP		0,00	24.886,23	0,00	0,00	0,00	0,00
Uređenje i zaštita poljoprivrednog zemljišta	AP		756.548,60	66.859,02	447.050,00	309.025,22	226.419,32	303.28
Unapređenje infrastrukture vezane za poljoprivredu	.			0,00	24.121,90			
Uređenje odvodnih kanala	LC- AP			711.195,81	381.907,96			351.50
Ulaganje u ruralnu infrastrukturu (njvski putevi i ostalo vezano za proizvodna područja)	AP			183.271,42	138.000,00	658.396,85	92.772,00	1.447.84
	LC							
	LC- AP							
Podrška mladim farmerima	0					0,00	0,00	0,00
Podrška mladim poljoprivrednicima	AP					200.000,00	526.833,60	
	AP							
Rano penzioniranje farmera	0							
	AP							
Vokacijski treninzi (seminari, kursovi, radionice i sl.)	.							
Podrška stručnim seminarima sajmovima i informiranju farmera	AP	36.000,00	85.000,00	118.486,25	23.478,54	40.269,51	47.700,00	22.253
Participacija (edukacija farmera, kongresa seminara itd.)	AP						14.963,95	
Podrška farmerima koji učestvuju u različitim shemama kvalitete proizvoda	.				84.500,00			
Certifikacija organskog meda USK	AP	3.457,66			5.010,01			
Brendiranje proizvoda BPK	AP							
	AP							

Podrška uspostavljanju proizvođačkih grupa - udruženja	.							35.904
Podrška organiziranosti poljoprivrednih proizvođača (nema konkretnih mjera)	PG	69.900,00		64.000,00	96.000,00	50.000,00	18.000,00	
	0							
	0							
Podrška restrukturiranju prehrambene industrije	.							
Izgradnja kapaciteta u prehrambenoj industriji (pakirnice, sortirnice, hladnjače)	FPI			21.382,68	49.381,08			
	FPI							
	0							
Podrška područjima s težim uvjetima proizvodnje	.							
Plaćanja za manje povoljna područja	0							
Manje povoljna područja (uopćeno)	AP				148.141,00			
Plaćanja za organsku poljoprivredu	AP		480,00	4.419,62	2.000,00	32.691,00	29.718,67	34.585
Agrookolišne naknade	0							
Plaćanja za dobrobit životinja- neškodljivo uklanjanje životinja	AP	2.522,70						
Unaprjeđenje života u ruralnim područjima i ostale mjere ruralnog razvoja	.							7.400,
Diversifikacija poslovnih aktivnosti	0			166.000,00				
Dopunske aktivnosti	0							
Poticaaj razvoju seoskog turizma	0							
Ruralna infrastruktura	0		46.420,00	317.381,00		146.700,00	1.330.000,00	325.000
Očuvanje ruralnog ambijenta i autohtonih biljaka i životinja	.			15.000,00			24.200,00	
Ruralno naslijeđe	0		8.000,00	0,00				
Autohtone vrste biljaka i životinja	0			5.700,00				
Širi ruralni razvoj	0							
Sufinanciranje osiguranja penzionog i zdravstvenog	0						76.623,55	39.455
UKUPNO PODRŠKA	0	14.698.593,66	14.412.387,72	18.514.492,26	20.395.448,93	19.860.501,88	22.384.585,61	31.027.9
UKUPNO PODRŠKA- STRUKTURNE MJERE I RURALNI RAZVOJ		1.763.047,73	2.424.083,49	3.119.058,82	3.373.474,10	2.352.496,07	3.697.712,34	4.520.6
Udio podrške strukturne i mjere ruralnog razvoja u ukupnim podrškama (%)		11,99%	16,82%	16,85%	16,54%	11,85%	16,52%	14,57

Tabela 6. Indikatori povećanja/smanjenja efekata poticaja po Modelu ruralnog razvoja u 2018/2019/2020 godini

D		Vrsta podrške	Isplaćeno u 2018. godini (KM)	Isplaćeno u 2019. godini (KM)	Isplaćeno u 2020. godini (KM)	Indikator povećanja/smanjenja efekata poticaja
D/1-3		Podrška investicijama u sektoru poljoprivrede i prehrambene industrije	1.241.556,38	1.122.214,60	7.480.054,57	
	a)	Investicije u poljoprivrednu mehanizaciju i priključne uređaje za biljnu i stočarsku proizvodnju	782.145,10	607.019,02	1.963.112,87	323,40%
	b)	Investicije u opremu za biljnu i stočarsku proizvodnju	459.411,28	142.111,41	1.063.648,09	748,46%
	c)	Sufinanciranje nabavke visoko kvalitetne rasplodne stoke	0	373.084,17	765.161,40	205,09%
	d)	Investicije u izgradnju ili proširenje, odnosno opremanje novih građevinskih objekata u svrhu obavljanja poljoprivredne proizvodnje	0	0	3.549.749,12	#DIJ/0!
	e)	Investicije u podizanje trajnih nasada	0	0	137.469,20	#DIJ/0!
	f)	Podrška za legalizaciju građevinskih objekata i ispunjavanje okolišnih standarda	0	0	913,89	#DIJ/0!
D/2-1		Organska proizvodnja	40.863,96	18.296,41	30.516,91	
		Certifikacija organske proizvodnje	40.863,96	18.296,41	30.516,91	166,79%
		UKUPNO D	1.282.420,34	1.140.511,01	7.510.571,48	658,53%
		Izvor: FMPVŠ, Zelena izvješća za 2018., 2019. i 2020. godinu		88,93%		

Izvor: FMPVŠ, Zelena izvješća za 2018., 2019 i 2020.godinu

Tablica 7. Izdvajanja iz budžeta MPVŠ za podizanje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje u ruralnim oblastima (u KM)

Namjena	Godina		
	2018.	2019.	2020.
1. Nerealizirani osnovani zahtjevi iz 2012.			2.018.917,44
2. Investicije u okviru kreditne linije za financiranje poljoprivrede uz grant sredstva FMPVŠ kod RFBiH			2.000.000,00

1. Investicije u poljoprivredna gazdinstva			
1.1. Investicije u novu polj. mehanizaciju	782.145,10	607.019,02	1.963.112,87
1.2. Investicije u novu opremu	459.411,28	142.111,41	1.063.648,09
1.3. Nabavke rasplodnih junica i nazimica		373.084,17	765.161,40
1.4. Investicije u objekte za polj. Proizvodnju			3.549.749,12
1.4. Investicije u podizanje trajnih zasada			137.469,20
1.5. Podrška za legalizaciju građevinskih objekata i ispunjavanje okolišnih standarda			913,89
1.6. Nerealizirani zahtjev iz 2018		712,5	
Ukupno izdvajanja za konkurentnost	1.241.556,38	1.122.927,10	11.498.972,01
Ukupno izdvajanja za ruralni razvoj	1.241.556,38	1.141.223,51	11.529.488,92
Udio (%) konkurentnosti u izdvajanjima za ruralni razvoj	100,00	98,40	99,74

Izvor: FMPVŠ, Zeleni izvještaj za 2018., 2019. i 2020. godinu

Tablica 8. Iznos izdvajanja iz budžeta FMPVŠ za ruralni razvoj po kantonima¹⁶

Kanton /županija	2018		2019		2020		Ukupno	
	KM	%	KM	%	KM	%	KM	%
BPK	0,00	0,00	0,00	0,00	82.047,06	0,86	82.047,06	0,69
K10	124.515,97	9,71	86.680,19	7,60	568.049,09	5,96	779.245,25	6,52
HNK	339.827,31	26,50	128.565,29	11,27	800.837,37	8,40	1.269.229,97	10,62
KS	111.495,04	8,69	141.990,44	12,44	1.381.413,65	14,50	1.634.899,13	13,68
PK	91.502,06	7,14	76.805,74	6,73	336.914,79	3,54	505.222,59	4,23
SBK	129.032,43	10,06	21.058,68	1,85	781.390,02	8,20	931.481,13	7,79
TK	189.032,68	14,74	322.167,10	28,23	1.659.365,16	17,41	2.170.564,94	18,16
USK	80.847,77	6,30	152.304,91	13,35	1.043.840,13	10,95	1.276.992,81	10,68
ZDK	121.189,50	9,45	137.843,76	12,08	2.338.352,18	24,54	2.597.385,44	21,73
ZHK	94.977,58	7,41	73.807,40	6,47	537.279,47	5,64	706.064,45	5,91
UKUPNO	1.282.420,34	100,0	1.141.223,51	100,0	9.529.488,92	100,0	11.953.132,77	100,0

Izvor: Izvor: FMPVŠ, Zeleni izvještaj za 2018., 2019. i 2020. godinu

¹⁶ Iznosi su prikazani kao ukupna izdvajanja za ruralni razvoj. Podaci o izdvajanjima za konkurentnost nisu dostupni, ali iznose od 98% do 100% ukupnih izdvajanja, pa podaci predstavljaju približne iznose izdvajanja za konkurentnost poljoprivrede.

Tablica 9. Struktura podrške konkurentnosti poljoprivrede u ruralnim oblastima u FBiH prema kantonima i izvorima finansiranja (2018-2020)

U %

Kanton/Županija	2018		2019		2020		Ukupno 2018-20	
	Izvor finansiranja		Izvor finansiranja		Izvor finansiranja		Izvor finansiranja	
	Vlastito	FBiH	Vlastito	FBiH	Vlastito	FBiH	Vlastito	FBiH
BPK	100,00	0,00	100,00	0,00	53,30	46,70	73,50	26,50
K10	43,09	56,91	48,70	51,30	1,37	98,63	19,14	80,86
HNK	36,89	63,11	67,50	32,50	50,87	49,13	50,50	49,50
KS	0,56	99,44	75,23	24,77	42,08	57,92	46,76	53,24
PK	73,32	26,68	39,32	60,68	62,05	61,71	50,25	49,75
SBK	70,61	29,39	94,42	5,58	8,22	91,78	44,15	55,85
TK	63,41	36,59	48,39	51,61	21,27	78,73	33,18	66,82
USK	0,00	100,00	75,64	24,36	32,55	67,45	43,33	56,67
ZDK	25,79	74,21	43,46	56,54	5,18	94,82	9,60	90,40
ZHK	70,77	29,23	0,00	100,00	51,30	48,70	53,00	47,00
UKUPNO	54,17	45,83	54,17	34,78	28,82	71,18	38,60	61,40

Izvor: FMPVŠ, Zeleni izvještaj za 2018., 2019. i 2020. godinu, Ured za harmonizaciju i koordinaciju sistema plaćanja u poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine

**Tablica 10. Izdvajanja za podršku konkurentnosti poljoprivrede u kantonima FBiH
prema izvorima finansiranja (2018-2020)**

u 000 KM

Godina	Izvor	Kanton/ Županija										Ukupno
		Finans.	K10	HNK	PK	SBK	USK	ZDK	ZHK	TK	KS	
2018	Vlastito	94,29	198,65	251,47	310,00	0,00	42,12	230,00	327,55	0,63	61,30	1.516,01
	FBiH	124,51	339,83	91,50	129,03	80,85	121,19	94,98	189,03	111,49	0,00	1.282,41
	Ukupno	218,80	538,48	342,97	439,03	80,85	163,31	324,98	516,58	112,12	61,30	2.798,42
2019	Vlastito	82,29	267,07	49,77	356,49	472,83	105,97	0,00	302,07	431,30	72,65	2.140,44
	FBiH	86,70	128,56	76,80	21,06	152,30	137,84	73,81	322,17	141,99	0,00	1.141,23
	Ukupno	168,99	395,63	126,57	377,55	625,13	243,81	73,81	624,24	573,29	72,65	3.281,67
2020	Vlastito	7,91	829,15	209,05	70,00	503,73	127,84	566,07	448,28	1.003,47	93,63	3.859,13
	FBiH	568,04	800,84	336,91	781,39	1.043,84	2.338,35	537,28	1.659,36	1.381,00	82,04	9.529,05
	Ukupno	575,95	1.629,99	545,96	851,39	1.547,57	2.466,19	1.103,35	2.107,64	2.384,47	175,67	13.388,18
Ukupno 2018- 2020	Vlastito	184,49	1.294,87	510,29	736,49	976,56	275,93	796,07	1.077,90	1.435,40	227,58	7.515,58
	FBiH	779,25	1.269,23	505,21	931,48	1.276,99	2.597,38	706,07	2.170,56	1.634,48	82,04	11.952,69
	Ukupno	963,74	2.564,10	1.015,50	1.667,97	2.253,55	2.873,31	1.502,14	3.248,46	3.069,88	309,62	19.468,27

Izvor: FMPVŠ, Zeleni izvještaj za 2018., 2019. i 2020. godinu, Ured za harmonizaciju i koordinaciju sistema plaćanja u poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine

Tablica 11. Udio podrške poboljšanju konkurentnosti u ukupoj kantonalnoj podršci poljoprivredi (2014-2020)

U %

Kanton/Županija	Godina						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
PK	28,15	64,16	42,9	34,83	12,82	4,53	14,02
USK	0,04	0,05	0,51	0,15	0	11,07	0,65
K10	5,68	8,96	5,05	9,86	14,5	8,23	0,54
HNK	0	100	100	8,46	16,35	10,11	21,71
SBK	0	30,95	34,22	45,25	23,03	32,29	4,35
ZDK	9,6	9,2	16,19	8,52	1,52	3,54	4,16
BPK	16,96	26,57	24,68	36,65	26,79	14,31	29,31
SK	10,25	16,15	6,57	6,5	0,03	10,58	18,18
ZHK	3,57	0	3,17	22,54	21,1	0	39,91
TK	35,62	17,63	14,41	25,86	7,91	6,44	5,92

Izvor: Ured za harmonizaciju i koordinaciju sistema plaćanja u poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine

Tablica 12. Iznos i struktura podrške konkurentnosti poljoprivrede u ruralnim oblastima iz budžeta Tuzlanskog Kantona (2014-2020)

U 000 KM

Mjera	Godina								Struktura podrške konkurentnosti %
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ukupno	
Sufinansiranje kamata na investicione kredite	404,43	86,64						491,07	11,84
Invest. u nabavku osnovnog stada				189,38			330,6	519,98	12,53
Invest u pod.izanje zaštićenih prostora				52,79				52,79	1,27
Investiranje u nabavku mehanizacije i opreme		385,69	221,84	464,97	234,05		44,66	13.511,98	32,57
Investiranje u podizanje višegodišnjih zasada		27,3	13,28			12,49	30,91	83,97	2,02
Invest. u podizanje višegodišnjih zasada (jagodasto)			148,02			16,12	17,94	182,07	4,39
Sufinansiranje osiguranja	95,55							95,55	2,3
Kapitalna ulaganja	347,73							347,73	8,38
Invest. u rashladne komore, pakirnice sortirnice i sl.			94,94			61,23		156,17	3,76
Podrška ulaganjima za zaštitu od prirodnih nedaća			24,89					24,89	0,6
Uređenje i zaštita poljoprivrednog zemljišta			66,86	447,05	93,5	212,24	24,18	843,83	20,34
Ukupno konkurentnost	847,71	499,62	569,82	1.154,19	327,55	302,07	448,28	4.149,23	100
Ukupna izdvajanja za poljoprivredu	2.379,85	2.833,58	3.955,35	4.462,73	4.142,16	4.687,58	7.570,93	30.032,20	
Udio podrške konkurentnoti u ukupnom izdvajanju	35,62	17,63	14,41	25,86	7,91	6,44	5,92	13,82	

Izvor: Ured za harmonizaciju i koordinaciju sistema plaćanja u poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine

Tablica 13. Iznos i struktura podrške konkurentnosti poljoprivrede u ruralnim oblastima iz budžeta Posavskog Kantona

U 000 KM

Mjera	Godina								Struktura podrške konkurentnosti
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ukupno	
Sufinansiranje kamata na investicione kredite									
Invest. u nabavku osnovnog stada									
Invest u pod.izanje zaštićenih prostora	69,69	52,28	65,95	22,72	11,52	21,56		243,72	8,91
Investiranje u nabavku mehanizacije i opreme			40,26	69,66				109,91	4,02
Investiranje u podizanje višegodišnjih zasada	109,9	9,76	20,34	22,29	16,58	25,78	6,86	204,65	7,48
Invest. u podizanje višegodišnjih zasada (jagodasto)		15,25	10,5	4,95	1,08	0,25	0,25	32,03	1,17
Investiranje u sisteme za navodnjavanje		21,75	5	20,1				46,85	1,71
Uređenje i zaštita poljoprivrednog zemljišta		756,55			215,53	2,18	193,29	974,25	35,6
Uređenje odvodnih kanala			711,2	381,91				1.093,10	39,94
Podrška stručnim seminarima sajmovima i informisanju farmera			2,49	3,48	6,77		8,65	12,73	0,47
Izgradnja kapaciteta u prehrambenoj industriji (pakirnice, sortirnice, hladnjače)			0,43	19,06				19,49	0,71
Ukupno konkurentnost	179,59	855,59	856,16	544,17	251,47	49,77	209,05	2.736,74	
Ukupna izdvajanja za poljoprivredu	637,96	1.333,47	1.995,74	1.562,44	1.960,96	1.099,84	1.491,17	10.081,58	
Udio podrške konkurentnosti u ukupnom izdvajanju	28,15	64,16	42,9	34,83	12,82	4,53	14,02	27,15	

Izvor: Ured za harmonizaciju i koordinaciju sistema plaćanja u poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine

Tablica 14. Iznos i struktura podrške konkurentnosti poljoprivrede u ruralnim oblastima iz budžeta Unsko-Sanskog kantona (2014-2020)

U 000 KM

Mjera	Godina								Struktura podrške konkurentnosti
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ukupno	
Invest u pod.izanje zaštićenih prostora	1,29	1,71	0,45	0,76				4,21	0,79
Invest. u podizanje višegodišnjih zasada (jagodasto)	21,70	5,04						26,74	5,00
Podrška mladim poljoprivrednicima						472,83		472,83	88,43
Podrška uspostavljanju proizvođačkih grupa - udruženja							30,90	30,90	5,78
Ukupno konkurentnost	1,29	1,71	22,15	5,80	0,00	472,83	30,90	534,69	100
Ukupna izdvajanja za poljoprivredu	3.404,15	3.561,36	4.327,22	3.974,20	4.035,14	4.271,11	4.728,25	28.301,42	
Udio podrške konkurentnoti u ukupnom izdvajanju	0,04	0,05	0,51	0,15	0	11,07	0,65	1,88	

Izvor: Ured za harmonizaciju i koordinaciju sistema plaćanja u poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine

Tablica 15. Iznos i struktura podrške konkurentnosti poljoprivrede u ruralnim oblastima iz budžeta Kantona 10 (2014-2020)

U 000 KM

Mjera	Godina								Struktura podrške konkurentnosti
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ukupno	
Sufinansiranje kamata na investicione kredite	41,53	55,86	30,55	30,80	28,17			186,91	40,73
Invest. u nabavku osnovnog stada				29,25		47,85		77,10	16,8
Nabavka muznih uređaja					60,44	20,00		80,44	17,53
Investiranje u nabavku mehanizacije i opreme							2,91	2,91	0,63
Investiranje u podizanje višegodišnjih zasada	6,57	5,52	2,75		3,40			18,25	3,98
Invest. u podizanje višegodišnjih zasada (jagodasto)		21,04	15,64	10,83	2,28	2,44		52,23	11,38
Uređenje i zaštita poljoprivrednog zemljišta						12,00		12,00	2,61
Unapređenje infrastrukture vezane za poljoprivredu				24,12				24,12	5,26
Podrška uspostavljanju proizvođačkih grupa - udruženja							5,00	5,00	1,09
Ukupno konkurentnost	48,10	82,43	48,94	95,00	94,29	82,29	7,91	458,96	100
Ukupna izdvajanja za poljoprivredu	846,58	920,22	968,78	963,93	813,49	999,97	1.473,45	6.986,42	
Udio podrške konkurentnosti u ukupnom izdvajanju	5,68	8,96	5,05	9,86	14,5	8,23	0,54	6,57	

Izvor: Ured za harmonizaciju i koordinaciju sistema plaćanja u poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine

Tablica 16. Iznos i struktura podrške konkurentnosti poljoprivrede u ruralnim oblastima iz budžeta Hercegovačko-neretvanskog Kantona (2014-2020)

U 000 KM

Mjera	Godina								Struktura podrške konkurentnosti
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ukupno	
Osavremenjavanje poljoprivrednih gazdinstava							493,51	493,51	32,87
Investiranje u nabavku mehanizacije i opreme				13,56		15,90		29,46	1,96
Investiranje u podizanje višegodišnjih zasada				62,53	172,15	210,49		445,17	29,65
Invest. u podizanje višegodišnjih zasada (jagodasto)					26,51	40,68		67,19	4,48
Investiranje u sisteme za navodnjavanje							100,50	100,50	6,69
Uređenje i zaštita poljoprivrednog zemljišta							110,00	110,00	7,33
Uređenje odvodnih kanala							125,50	125,50	8,36
Podrška stručnim seminarima sajmovima i informisanju farmera		50,00	80,00					130,00	8,66
Ukupno konkurentnost	0,00	50,00	80,00	76,10	198,65	267,07	829,51	1.501,33	100,00
Ukupna izdvajanja za poljoprivredu	62,00	50,00	80,00	899,29	1.215,06	2.640,47	3.821,35	8.768,17	
Udio podrške konkurentnoti u ukupnom izdvajanju	0,00	100,00	100,00	8,46	16,35	10,11	21,71	17,12	

Izvor: Ured za harmonizaciju i koordinaciju sistema plaćanja u poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine

Tablica 17. Iznos i struktura podrške konkurentnosti poljoprivrede u ruralnim oblastima iz budžeta Srednjo-bosanskog Kantona (2014-2020)

U 000 KM

Mjera	Godina								Struktura podrške konkurentnosti
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ukupno	
Izgradnja štala za krave					110			110,00	6,8
Izgradnja štala/objekata za stoku				99,47		90	70	259,47	16
Invest u pod.izanje zaštićenih prostora			11,55					11,55	0,7
Investiranje u nabavku mehanizacije i opreme				493,14		212,49		705,63	43,6
Investiranje u podizanje višegodišnjih zasada		67,74	20,67					88,41	5,5
Invest. u podizanje višegodišnjih zasada (jagodasto)		28,44	70,44					98,88	6,1
Investiranje u sisteme za navodnjavanje			89,87					89,87	5,6
Podrška mladim poljoprivrednicima					200	54		254,00	15,7
Ukupno konkurentnost		96,18	192,53	592,6	310	356,49	70	1.617,80	100
Ukupna izdvajanja za poljoprivredu	349,74	310,71	562,68	1.309,61	1.346,21	1.104,12	1.610,08	6.593,15	
Udio podrške konkurentnoti u ukupnom izdvajanju	0	30,95	34,22	45,25	23,03	32,29	4,35	24,54	

Izvor: Ured za harmonizaciju i koordinaciju sistema plaćanja u poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine

Tablica 18. Iznos i struktura podrške konkurentnosti poljoprivrede u ruralnim oblastima iz budžeta Zeničko-Dobojskog Kantona (2014-2020)

U 000 KM

Mjera	Godina								Struktura podrške konkurentnosti
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ukupno	
Osavremenjavanje poljoprivrednih gazdinstava						16,94		16,94	1,4
Investiranje u podizanje zaštićenih prostora	106,00	4,83	18,53	26,03	13,39		82,01	250,79	20,30
Nabavka muznih uređaja									
Investiranje u nabavku mehanizacije i opreme		5,00	3,61	6,21	15,23	66,86	27,75	124,66	10,10
Investiranje u podizanje višegodišnjih zasada		10,55	211,75	23,82		20,38	3,00	269,50	21,80
Invest. u podizanje višegodišnjih zasada (jagodasto)		131,10	60,41	76,02		1,80	11,48	280,81	22,70
Kapitalna ulaganja	29,20							29,20	2,40
Podrška stručnim seminarima sajmovima i informisanju farmera	20,00	15,00	16,00		13,50		3,60	68,10	5,50
Podrška farmerima koji učestvuju u različitim šemama kvalitetet proizvoda				72,00				72,00	5,80
Podrška organizovanosti poljoprivrednih proizvođača	40,00		34,00					74,00	6,00
Izgradnja kapaciteta u prehrambenoj industriji			20,96	30,32				51,27	4,10
Ukupno konkurentnost	195,20	166,48	365,26	234,40	42,12	105,97	127,84	1237,00	100,00
Ukupna izdvajanja za poljoprivredu	2.033,24	1.810,28	2.255,48	2.751,10	2.768,43	2.997,56	3.075,76	17.691,85	
Udio podrške konkurentnosti u ukupnom izdvajanju	9,60	9,20	16,19	8,52	1,52	3,54	4,16	6,99	

Izvor: Ured za harmonizaciju i koordinaciju sistema plaćanja u poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine

Tablica 19. Iznos i struktura podrške konkurentnosti poljoprivrede u ruralnim oblastima iz budžeta Bosansko-Podrinjskog Kantona (2014-2020)

U 000 KM

Mjera	Godina								Struktura podrške konkurentnosti
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ukupno	
Izgradnja štala za krave					13	6,25		19,25	3,32
Izgradnja štala/objekata za stoku	29,90							29,90	5,16
Invest u pod.izanje zaštićenih prostora		20,3	19,65		12,8	9,05	54,553	116,36	20,07
Investiranje u nabavku mehanizacije i opreme	10,46	38,76	9,94	20,48	14,20	28,50	30,78	153,13	26,41
Izgradnja štala/objekata za stoku		9,13		21,5			8,3	38,93	6,71
Invest. u podizanje višegodišnjih zasada (jagodasto)		1,65	1,6					3,25	0,56
Investiranje u sisteme za navodnjavanje				7		2,35		9,35	1,61
Sufinansiranje osiguranja	19,442							19,44	3,35
Izgradnja kapaciteta u prehrambenoj industiji		4				0,5		4,50	0,78
Ulaganje u ruralnu proizvodnu infrastrukturu				50	1,3	11		62,30	10,74
Podrška stručnim seminarima sajmovima i informisanju farmera	16	20	20	20	20	15		111	19,14
Podrška farmerima koji učestvuju u različitim šemama kvalitetet proizvoda				12,5				12,5	2,16
Ukupno konkurentnost	75,81	93,84	51,2	131,48	61,3	72,65	93,63	579,91	100
Ukupna izdvajanja za poljoprivredu	447,08	353,17	207,47	358,71	228,85	507,68	319,41	2.422,37	
Udio podrške konkurentnoti u ukupnom izdvajanju	16,96	26,57	24,68	36,65	26,79	14,31	29,31	23,94	

Izvor: Ured za harmonizaciju i koordinaciju sistema plaćanja u poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine

Tablica 20. Iznos i struktura podrške konkurentnosti poljoprivrede u ruralnim oblastima iz budžeta Kantona Sarajevo (2014-2020)

U 000 KM

Mjera	Godina								Struktura podrške konkurentnosti
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ukupno	
Izgradnja štala za krave		319,01	60,27				18,79	398,07	14,48
Izgradnja štala/objekata za stoku	110,05							110,05	4,00
Nabavka osnovnog stada		12,41					56,16	68,57	2,49
Investicije u nabavku osnovnog stada	25,00							25,00	0,91
Invest u pod.izanje zaštićenih prostora	0,78	2,78	9,30	22,22		6,55	23,45	65,08	2,37
Investiranje u nabavku mehanizacije i opreme	229,18	167,01	125,42	122,93		374,05	745,58	1.764,16	64,15
Osavremenjavanje poljoprivrednih gazdinstava							149,50	149,50	5,44
Izgradnja štala/objekata za stoku				55,44				55,44	2,02
Invest. u podizanje višegodišnjih zasada		2,82	8,32					11,14	0,41
Invest. u podizanje višegodišnjih zasada (jagodasto)		19,30	7,92		0,63			27,85	1,01
Izgradnja kapaciteta u prehrambenoj industriji	14,46							14,46	0,53
Podrška stručnim seminarima sajmovima i informisanju farmera						32,70	10,00	42,70	1,55
Podrška organizovanosti poljoprivrednih proizvođača						18,00		18,00	0,65
Ukupno konkurentnost	379,47	523,33	211,23	200,59	0,63	431,30	1.003,47	2.750,01	100,00
Ukupna izdvajanja za poljoprivredu	3.700,00	3.239,59	3.215,44	3.085,73	2.260,22	4.076,24	5.519,18	25.097,13	
Udio podrške konkurentnosti u ukupnom izdvajanju	10,25	16,15	6,57	6,50	0,03	10,58	18,18	10,96	

Izvor: Ured za harmonizaciju i koordinaciju sistema plaćanja u poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovin

Tablica 21. Iznos i struktura podrške konkurentnosti poljoprivrede u ruralnim oblastima iz budžeta Zapadno-hercegovačkog Kantona (2014-2020) U 000 KM

Mjera	Godina								Struktura podrške konkurentnosti
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ukupno	
Invest u pod.izanje zaštićenih prostora							13,86	13,86	1,27
Investiranje u nabavku mehanizacije i opreme					180			180	16,55
Invest. u podizanje višegodišnjih zasada (jagodasto)							10,21	10,21	0,94
Podrška organizovanosti poljoprivrednih proizvođača	29,9		30	96	50			205,9	18,93
Uređenje odvodnih kanala							226	226	20,78
Ulaganje u ruralnu proizvodnu infrastrukturu				30				30	2,76
Ukupno konkurentnost	29,9	0	30	231,64	230	0	566,07	1.087,61	100
Ukupna izdvajanja za poljoprivredu	837,26	0	946,33	1.027,70	1.089,99	0	1.418,33	5.319,61	
Udio podrške konkurentnoti u ukupnom izdvajanju	3,57	0	3,17	22,54	21,1	0	39,91	20,45	

Izvor: Ured za harmonizaciju i koordinaciju sistema plaćanja u poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine

Tablica 22. Nositelji porodičnih poljoprivrednih gazdinstava prema spolu i starosti - stanje u RPG i RK FBiH za 2017 godinu

Kategorija	mlađi od 25	od 25 do 40	preko 40	Ukupno
Ukupno	472	9.182	59.655	69.309
	0,68%	13,25%	86,07%	100,00%
Žene	83	2.140	11.350	13.573
	0,12%	3,09%	16,38%	19,58%
Muškarci	389	7.042	48.305	55.736
	0,56%	10,16%	69,70%	80,42%

Tablica 23. Bruto domaći proizvod

	2017	2018	2019
Bruto domaći proizvod u KM	20.539.696	21.983.507	23.179.128
A. Poljoprivreda i šumarstvo u KM	846.280	956.203	938.480
Učešće u %	4,1	4,3	4
Bruto domaći proizvod po stanovniku, KM	9.331	10.010	10.584

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Tablica 24. Zaposleni prema grupama područja djelatnosti i spolu									
Struktura %	Ukupno			Muškarci			Žene		
	2017	2018	2019	2017	2018	2019	2017	2018	2019
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Poljoprivreda	11,8	(8,3)	8,9	12,1	(9,3)	8,5	(11,5)	(6,6)	(9,6)
Nepoljoprivreda	32,7	35,5	35,5	40,3	44,7	45,7	19,5	19,7	18,4
Uslužne djelatnosti	55,5	56,2	55,6	47,7	46,0	45,7	69,0	73,7	72,0

Izvor: Federalni zavod za statistiku

Tabela 25. Novčane podrške FMPVŠ

	2018		2019		2020	
	Iznos	%	Iznos	%	Iznos	%
Odobrene podrške						
Ruralni razvoj	1.282.420,34	1,84%	1.141.223,51	1,71%	11.529.488,92	13,80%
Ostale novčane podrške	253.004,42	0,36%	247.133,95	0,37%	5.955.637,40	7,13%
UKUPNO	69.513.992,31	100%	66.612.945,54	100%	83.547.847,09	100%

Izvor: Pravilnik o uvjetima i načinu ostvarivanja novčanih podrški po modelu ostalih vrsta podrški, Službene novine Federacije BiH br. 71/21 i Pravilnik o uslovima i načinu ostvarenja novčanih podrški po modelu ruralnog razvoja, Službene novine Federacije BiH br. 55/21